

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

PAA GRUNDLAG AF DEN AF H. WEITEMEYER UDGIVNE 3. UDGAVE
OG UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDGIVET AF

GUNNAR KNUDSEN

VII. BIND

AARHUS AMT · VEJLE AMT

KØBENHAVN 1926

G. E. C. GADS FORLAG

(FREDERIK GAD)

Bjærg Herred.

Sognene: Ut, Nebsager, Bjærg, Urlev, Ørum, Stovby, Hornum, Barret, Vrigsted, As, Klakring, Raarup, Skjolde, Glud, Hjarnø.

1610

Bjærg Herred, det nordøstligste i Amtet, begrænses mod V. af Hatting Hrd., fra hvilket det for en Del skilles ved Ørum Aa, og omgives i øvrigt mod N. af Horsens Fjord, mod Ø. af Kattegat og mod S. af Lille-Bælt og Vejle Fjord. Det bestaar af største Delen af den mellem Horsens- og Vejle Fjord fremspringende Halvø, hvorfra der i Kattegat skyder 3 Hager ud: Hundshage, Ashoved og Bjørnsknude, mellem hvilke de smaa Bugter As Vig og Sandbjærg Vig ligger. Ud for Hundshage ligger Øen Hjarnø, der hører til Herredet. Den største Udstrækning fra N. til S. er c. 19, fra V. til Ø. henved 22 km. Overfladen ved Nord-

og Østkysten samt noget af Sydkysten er temmelig jævn og lavtliggende; men i det indre og helt hen til Vejle Fjord hæver Terrænet sig og er ret kuperet; nær ved Nordvestgrænsen ligger Højdedraget Bjærgelide, hvori Purrehøj er 121 m; sydligere ligger Tohøje, 100 m, og i Nærheden af Østkysten den 120 m høje Troldemose Bakke i Klejsbakkerne. Jorderne er som Regel lermuldede med Lerunderlag, nogle Steder sandmuldede. Af de smaa Vandløb er Skjolde Aa det betydeligste. Det er ganske godt forsynet med Skov, mest i Nærheden af Kysterne, som Boller, Møgelkær, Barretskov og Rosenvold Skove (1919 i alt 3623 ha). Det hører til Amtets frugtbareste Herreder (ved Matr. gnmstl. 10³/₄ Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk.). Det saml. Areal udgør 26,209 ha (c. 262 km²), deraf Vandar. 62 ha. Ager og Engs Hartk., samt det halv. Skovskylshrtk. udgjorde ¹/₁₁ 1905 4168 Td. Folketallet var ⁶/₁₁ 1925 13,731 (1801: 7550, 1850: 11,017, 1901: 12,596). I gejstl. Hens. udgør Hrd. med Hatting Hrd. eet Provsti, Bjærg og Hatting Hrd.r.s Provsti under Haderslev Stift.

Bjærg Hrd., i Vald. II's Jrdb. *Biarghæreth*, hørte i Middelalderen til Løversyssel, senere til Bygholm Len, fra 1660 til Stjernholm Amt; se videre p. 429*).

Allerede i Stenalderen har B. Hrd. afgivet Bosteder for en, som det synes, ikke helt ringe Befolkning. Køkkenmøddinger er truffne hist og her ved Horsens Fjord, men om de alle gaar tilbage til den ældre Stenalder, turde være tvivlsomt; snarere hidrører de væsentlig fra Kulturperiodens senere Del. Fra dette Tidsafsnit hidrører de mange Storstensmindesmærker: Dysser, mindre Jættestuer og andre Stengrave, som rejstes rundt om i Hrd., især dog i dets sydl. og midterste Del; nu præger de ikke Egnen, idet Størsteparten af dem forlængst er sløffet, men der vides om mindst c. 75 — svarende til c. ³/₄ af alle de Storstensmindesmærker, som kendes i hele Vejle Amt. Disse Mindesmærker, i Forb. med talrige Fund af Oldsager fra den yngre Stenalder, vidner om, hvilken Betydning Stedet har haft i hin fjerne Tid. Almindelige Gravhøje spiller her derimod forholdsvis mindre Rolle, idet der kun kendes c. 130; en Del af disse gaar sikkert ogsaa tilbage til den yngre Stenalder, andre hidrører mulig først fra den ældre Bronzealder. Bronzealderfund er i det hele ikke talrige her. Jernalderen er repræsenteret dels ved en Række Gravfund under Markflade, deribl. enkelte ganske indholdsrige, dels ved Affaldslag fra Bosteder. Et ejendommeligt og sjældent Minde fra Oldtidens Slutn. var en Del nu sløjfede Stensætninger paa Hjarnø, i Skibsform.

* Bjærg og Hatting Hrd. blev ved kgl. Res. af ¹³/₈ 1688 forenede til een Jurisdiktion, men atter adskilte 1854 med hver sin Herredsfoged. Tinget holdtes tidligere ved Stenderup i Hatting Hrd., men blev ved Reskr. af ³¹/₇ 1782 forflyttet til Sønder-Bjærg (se p. 528). Som nævnt p. 429 hørte de to Hrdr. tidligere ogsaa i verdsl. Hens. under Aarhus Amt.

Litt.: T. A. Becker, Beskr. over B. og Hatting Hrd., i Orion 1843 og 1851. — Beskr. til Geol. Kort, Kortbladet Bogense, ved V. Madsen, Kbh. 1900. — Saml. t. j. Hist. 1. R. IV p. 168 flg. — Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Undersøgelser i B. Hrd., af Henry Petersen og Kr. Bahnson, 1878-80. — Frands Holm, Fra B. og Hatting Hrd., Horsens 1922. — Jean Fischer, Nyt og gammelt fra B. Hrd., i Danske Studier 1909. — S. Forf., Stednavne i B. Hrd., sst. 1912. — P. Martinussen, Af B. Hrd.s Fortid, i Aarb. Stifts Aarb. 1911. — N. Stephansen, Preusserne i B. Hrd. 1864, i Vejle Amts Aarb. 1906. — A. Liljefalk, Preusserne i B. Hrd., sst. 1906. — Sander Larsen, Smaa Erindringer fra B. Hrd. 1864, sst. 1907. — Søren Knudsen, Om de gl. haandsmedede Gravkors i B. Hrd., sst. 1919. — S. Forf., To gamle Møller i B. Hrd., sst. 1926. — P. Eliassen, Fra et Ting under aaben Himmel i B. Hrd., sst. 1926.

Ut Sogn (*Tyrsted-Ut Km.*), Anneks til Tyrsted S. (Hatting Hrd.), omgives af dette, fra hvilket det delvis skilles ved Klokkedal Bæk, Bjærg, Raarup og Skjolde Sogne samt Horsens Fjord. Kirken ligger c. 5 km SSØ. for Horsens og c. 24 km NØ. for Vejle. De temmelig jævne Jorder (med enkelte højere liggende Partier, navnlig Højdedraget Bjærgelide med Purrehøj, 121 m, hvorfra vid Udsigt) er frugtbare, overvejende stærkt lerede. En Del Skov (Ustrup Sk., Rold Sk., Boller Oversk., Boller Nedersk. med Tingskov, der er et søgt Udflugtssted). Gennem Sognet gaar Landevejene fra Horsens til Glud og Davgaard.

Befolkning i 1925: 690 (1801: 568, 1850: 717, 1901: 666). Gde og Hse (1921): 146. Det saml. Hartk. (1905): 327 Td.; 41 Gde med 318 og 57 Hse med 9 Td. Hartk., samt 12 jordløse Hse. Ejds. (1924): 2668, deraf Jordv.: 1402. Areal: 2118 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 34 ha, Rug 83, Byg 246, Havre 386, Blands. til Modenhed 60, Kartofler 14, Foderroer 178; Brak udgjorde 100 ha, Grønfoeder og Græsning 500, Haver o. l. 30, Tørvemoser 2, Skov 421, Vandar. 6. Kreaturhold (1924): 223 Heste, 1514 Stk. Hornkv. (deraf 813 Køer), 19 Geder, 62 Faar, 1004 Svin.

I Sognet Byerne: *Ut* (1578 Vaaed, 1664 Wtt) med Kirke, Skole, Hospital (opr. af Kirstine Munk, † 1658; den gl. Bygn. er nedbrudt, den nuv. har været benyttet til Folkehøjsk. (se ndfr.) og Børneasyl; nu Bolig for ældre Kvinder); *Over- og Neder-Ustrup* (1477 Wrstrop); *Sejet* (1418 Sede) med Skole, Afholdsrestauration, Brugsforen., Kbmshdl. og Brevsamlst. Gaarde: Hovedgaarden *Boller* (1350 Boluer) har 75,7 Td. H., Ejds. 900, Jordv. 500; c. 342 ha; Afbyggergaarden *Christiansminde* har 46,8 Td. H., Ejds. 435, Jordv. 336; c. 221 ha; *Thyrasminde* har 11,4 Td. H., Ejds. 130, Jordv. 91; c. 73 ha, deraf Ager 71, Mose 2. Boller Skovdistr. omfatter i alt 1384 ha (hvoraf bevokset 1320 ha) med Ejds. 1003, Jordv. 520. *Fuglsang*, *Herløkke*, *Kraglund*, *Raadkær*, *Boller Savmølle* (tidl. Ml.; 1688 Koch Mølle).

Ut S., een Sognekommune med Hovedsognet Tyrsted i Hatting Hrd., har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærg Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærg-Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjærg m. fl. Hrd.s Skattekr., Bjærg Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 6. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 130. Lægd. Kirken tilhører Ejeren af Boller.

Kirken var oprindl. af Granitkvadre fra romansk Tid; men 1575, Aaret efter hendes Ægtefælles Død, lod Karen Gyldenstjerne Kirken nedrive og den nuv. opføre af røde

Mursten som et treskibet Langhus med rundbuede Hvælvinger i Midt- og spidsbuede i Sideskibe, Taarn mod V. og et Gravkapel mod S. De tre Skibe var samlede under et fælles Tag. Bygningen, der indviedes 1577, blev 1869 under Ledelse af Arkt. F. Uldall omdannet til en treskibet, romansk Basilika med Bjælkeloft i Hovedskibet og Hvælvinger i Sideskibene, som forbandtes med Midtskibet ved 4, af firkantede Piller baarne, ret anselige Arkader; over Arkaderne sidder i Højkirken smaa rundbuede Vinduer, samlede to og to; Midtskibets Mure forhøjedes, og det og Sideskibene fik særskilte Tage. Taarnet udstyredes med et firsidet blytækket Spir, og i dets Vestmur brødes Indgangen, over hvilken er anbragt en Tympanon, med Fremstilling af Livets Træ, fra den ældste Kirke (se Løffler, Uds. o. D. Kirkeb. p. 124). Paa Kirkens Østgavl staar Karen Gyldenstierne, paa Taarnets Sydside Erhard Wedel Friis' og Hustrus Navnetræk og Aarst. 1773. Altertavlen, med to Fløje og et Maleri (Nadveren), er bekostet 1577 af Karen Gyldenstierne og restaur. 1724

af Storkansler Holstein; Malmalterstagerne er skænket 1594 af Otte Chr. Rosenkrantz og Hustru Gisele Podebusk. Prægtig romansk Granitfont med Løver og Palmetter (se Løffler, anf. St. p. 17); Døbefad fra 1622. Udsk. Prædikestol fra 1732; Orgel fra 1894. I Kapellet, der før var skilt fra Kirken ved en Mur, men nu har et Jærngitter, findes et kostbart Epitafium af sort Marmor over Holger Ottesen Rosenkrantz, † 1575, hans Hustruer Mette Krognos og ovenn. Karen Gyldenstierne og to Døtre, et oliemalet Portræt af ham, hans 2. Hustru og 4 af deres Børn, udført 1578, samt 3 Sarkofager af norsk Marmor, hvori begravet Cathrine W.

Juel, f. Wedell-Jarlsberg, † 1786, Jens Krag-Juel-Vind-Friis til Juellinge, † 1776, og Hustru f. Gram, † 1810. I Taarnet Ligsten over Jmfr. Margr. Holger Rosenkrantz' Datter, † 1551. I Koret en Tavle med Navnene paa Befalingsmændene i Slaget ved Heide^{18/6} 1559. Sstds. er paa Væggene malet Holger Rosenkrantz' og Karen G.'s fædr. og mødr. Vaabenskjolde (1575). — Paa Kirkegaarden er begr. Landskabsmaler Th. Læssøe († 1878) og Hustru Komtesse Emy Friis.

Boller ejedes 1350 af Hr. Otte Limbek med Tilnavnet Rameskop, senere af Rigsrd. Hr. Mogens Munk, falden ved Eggebæk 1410, af hans Datter Anne, g. m. Rigsrd. Hr. Henrik Knudsen Gyldenstierne († 1456) og af dennes Datter Sophie, g. m. Hofmester Hr. Erik Ottesen (Rosenkrantz) til Bjørnholm, † 1503, som allerede 1494 udlagde B. m. til dennes Børn. Blandt disse var Marsken Hr. Holger R., † barnløs 1534 (falden i Slaget ved Svenstrup), og Rigsrd. Hr. Otte R., † 1525. Af dennes Børn, som 1542 udkøbte deres Faders Svogre (Hr. Chr. Friis til Krastrup og Rigsrd. Hr. Axel Brahe til Krogholm), blev Sannen, Rigsmarsk Holger R. († 1575) Eneejer. Han og hans Enke Karen Gyldenstierne, der 1596 med Urette var indviklet i en Hekseproces, afbundede Godset ved Mageskifter med Kronen. Gden tilfaldt deres Søn Otte Chr. Rosenkrantz, † 1621, hvis Søn Holger Ottesen R. d. yngre 1622-23 for Gæld maatte sælge B. og Rosenvold for 240,000 Rd. til Fru Ellen Marsvin, hvem Kongen havde forstrakt med Penge, vistnok i den Mening, at hun skulde bestyre Godserne for Datteren Kirstine Munk, hvorfor hun

Ut Kirke.

ogsaa 1630 blev tvungen til at afstaa dem til hende, dog først efter at Ellen Marsvin havde afbrudt af Bygningerne, hvad der kunde afbrydes, og bortført det. Efter Kirstine Munks Død 1658 paa B. maatte Arvingerne for Gæld afstaa Gden (208 $\frac{1}{2}$ Td. H.) med Gods til A. B. Berns og Leonh. Marselis, og 1663 gik den over til Mogens Friis til Faverskov, den første Greve til Frijsborg, som dog ikke indlemmede B. i det 1672 oprettede Grevskab; men denne og Møgelkær fulgte med dette som Allodialgods til 1844, da de indlemmedes i det. Grevskabet blev ophævet 1920, men B. hører endnu til Frijsborg Gods. — B. havde forhen sit eget Birk, senere B. og Møgelkær Birk. Paa Dske Atlas' Tid holdtes Birketinget paa selve Boller, fordi Tinghuset, som før var i Ustrup, var nedbrudt. — Hovedbygningen, der ligger i en Lavning ned mod

Ut Kirkes Indre.

Horsens Fjord, er omgivet af brede Grave og bestaar af fire sammenbyggede, grundmurede Fløje, alle af røde Mursten og to Stokv. høje, men fra vidt forskellige Tider. Anseligst er Nordfløjen, og her findes ogsaa de ældste Mure, hørende til en sentgotisk Bygning, vistnok fra Tiden ved 1550; i nederste Stokværk, der nærmest kan karakteriseres som en høj Kælder, findes et Rum med gotiske Krydshvælv, hvis bærende Granitpiller delvis er tagne fra en romansk Kirke (Sejet?). Dette Hus synes oprindelig at have haft et øvre Halvstokværk. Af de tre andre, lidt lavere Fløje er den østre, der oprindl. havde ottekanteret, spirkrønet Taarn, ifl. en Indskrifttavle bygget 1588 af Karen Gyldenstjerne, og samtidig er der i nogle af Nordfløjens Rum indbygget Renæssancehvælv. De to andre Fløje er ombyggede over ældre Kældere 1759 og flg. Aar, da Bygn. i det hele blev restaureret og moderniseret og fik sine afvalmede Tage. Borgporten findes nu i Vestfløjen. I den søndre Fløj er indmuret en romansk Ligesten over Peder Gødesen Fot (se Løifler, Gravsten, Pl. II). — Til B. hører en meget stor, smuk Have, hvori findes flere anselige og sjældne Træer, bl. a. en stor Birk og en Wellingtonia (det mægtige Lindetræ, hvorunder Chr. VIII, da han i 1844 var paa Boller, kunde dække til 180 Personer under Kronen, omblaste i Julestormen 1902). — Boller-Skovene hørte under det tidligere Grevskab Frijsborgs „søndre Skove“, Bevoksningerne bestaar mest af Bøg, Eg og Ask og er af god Beskaffenhed. Der findes anselige Repræsentanter for nævnte Skovtræer, saaledes i Nederskov en smuk Bøg „Kongebøgen“ (3,9 m i St. Omf. og 28 m høj), en ligesaa smuk Eg „Kongeegen“ (3,7 m og 30 m) samt flere mægtige Aske (den største 3,1 m og 30 m). — Paa B. indrettedes 1875 det første Fasaneri i Landet. (Litt.: P. Westergaard, B., i Danske Herregaarde ved 1920 III p. 171).

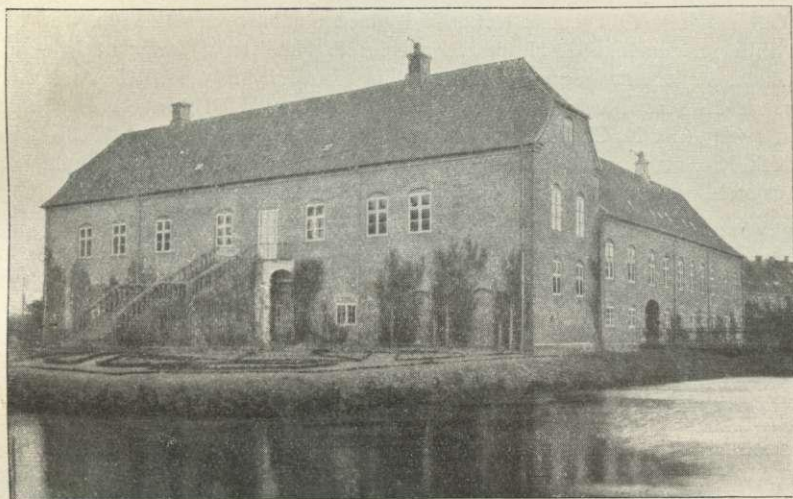
Christiansminde, en Afbyggergaard fra Boller (1850 21 Td. H.), har altid haft Ejerfælles med Boller.

En Folkehøjskole i Ut oprettedes 1853 af Komtesse Emy Friis til Boller, og lededes af Morten Eskesen, men ophørte næste Aar af Mangel paa Tilslutning. 1867-70 optoges Undervisningen igen med cand. theol. C. E. Otterstrøm som Forstander, men Højskolen nedlagdes derefter endelig, og Bygningen anvendtes til Asylet (se ovfr.). Jvfr. Højskolebl. 1903 Sp. 1335.

I Sognet nævnes 1418 *Blommegaard* (i Sejet), og 1664 *Nedergaarde*, 2 Gde.

Sejet har før været et eget Sogn, sammenlagt med Glud Sogn. Holger Rosenkrantz

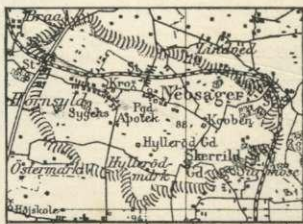

Boller.

til Boller fik af Kronen $\frac{18}{6}$ 1574 Skødebrev paa *Sejet Kirke* med Kirkegaard og Kirkejord samt Tilladelse til at nedbryde Kirken og benytte Materialet til Forbedring af Ut Kirke, til hvilken Sognefolket i Sejet og Nedergaarde skulde søge.

I Boller Nederskov, ud mod Horsens Fjord, er truffet nogle Køkkenmøddinger fra Stenalderen, og ikke langt derfra, ligeledes ud mod Vandet, ses et Par Gravhøje. Af de øvrige, c. 15 Gravhøje, som kendes i Sognet, er 3 Høje under Boller (i Skov eller paa Mark) endnu velbevarede; de andre Høje er næsten alle beskadigede eller overpløjede. Paa en Mark under Christiansminde ses et velbevaret Dyssekammer med en stor Dæksten. Paa det højeste Punkt af Højdraget Bjærgelide er nær den anselige, men stærkt ødelagte Gravhøj *Purrehøj* under Jordfladen fremdraget en vigtig Gravplads fra den ældre Jernalder, med flere rigt udstyrede Grave. Et Affaldslag fra Jernalderen, med mange Lerkarskaar og Dyreben, kendes i Klokkedalen under Boller.

Nebsager Sogn (*N.-Bjærge Km.*) omgives af Annekset Bjærge, Raarup, Barret, Vrigsted og Hornum Sogne samt Hatting Hrd. (Stenderup S.). Kirken ligger c. 12 km SSØ. for Horsens og c. 21 km ØNØ. for Vejle. De ret højtliggende, temmelig jævne Jorder (højeste Punkt 91 m) er overvejende muldrige og dybtlerede. Gennem Sognet gaar Horsens-Juelsminde Banen og Landevejen fra Horsens til Davgaard.

Befolkning i 1925: 980 (1801: 388, 1850: 604, 1901: 798). Gde og Hse (1921): 204. Det saml. Hartk. (1905): 216 Td.; 43 Gde med 189 og 112 Hse med 27 Td. Hartk., samt 5 jordløse Hse. Ejds. (1924): 3635, deraf Jordv.: 1329. Areal: 1163 ha,

hvoraf (1919) besaaet med Hvede 7 ha, Rug 48, Byg 98, Havre 227, Blands. til Modenhed 112, Kartofler 14, Foderroer 149; Brak udgjorde 54 ha, Grønfoder og Græsning 346, Haver o. l. 27, Tørvemoser 2, Skov 33, Vandar. 3. Kreaturhold (1924): 208 Heste, 1135 Stk. Hornkv. (deraf 644 Køer), 4 Geder, 24 Faar, 893 Svin.

I Sognet Byerne: *Nepsager* (1401 Niphags sogen, 1610 Neffs Ager) med Kirke, Præstegd. og Skole; *Hornsyld* (1410 Hornsult) — $\frac{5}{11}$ 1925: 410 Indb. (1921: 66 Gde og Hse) — og *Hornsyld Stationsby* — $\frac{5}{11}$ 1925: 162 Indb. (1921: 41 Gde og Hse) (1911 havde Hornsyld By med Stationsbyen 412 Indb. med bl. a. flg. Erhverv: Landbr. 91, Haandv. og Ind. 138, Handel 62, Transport 7) — med Forskole, Vejle Amts Syge- og Epidemihus (Hovedbygn. opf. 1918, Arkt. Norn, Horsens, 78 Senge; Epidemibygn. med 24 Senge, opf. 1891), Tuberkulosehospital (opf. 1908, Arkt. N. Christof Hansen, Vejle, 14 Pl.), Børnehjem (opf. 1903, 12 Pl.), Apotek, Kro, Markedsplads (Marked Apr. og Sept. med Heste og Kreat.), Kbmshdhr., Brugsforen., Ml., Savskæreri, Ølbruggeri, Trævarefabr., Andelsmejeri (Bjørnkær, opr. 1888, ombygg. 1908), Andels-Elektricitetsværk (anl. 1909), Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp. Saml. af Gde og Hse: *Hyllerød* (1664 Hillered), *Havrebjærg, Kavben* (1664 Kaubechen) med Forskole, *Nepsagerskov* (1477 Neffigerskov), *Nepsager Bøge, Senkær* (Sinkær), *Tinghuse*. Gaarde: Hovedgaarden *Skerrildgaard* (1664 Schierildgaard Hgd.) har 29,2 Td. H., Ejdsk. 270, Jordv. 165; c. 142 ha, deraf Ager 121, Eng 9, Skov 5. *Fuglsang* (1664 Fugelsang). *Elisedal*.

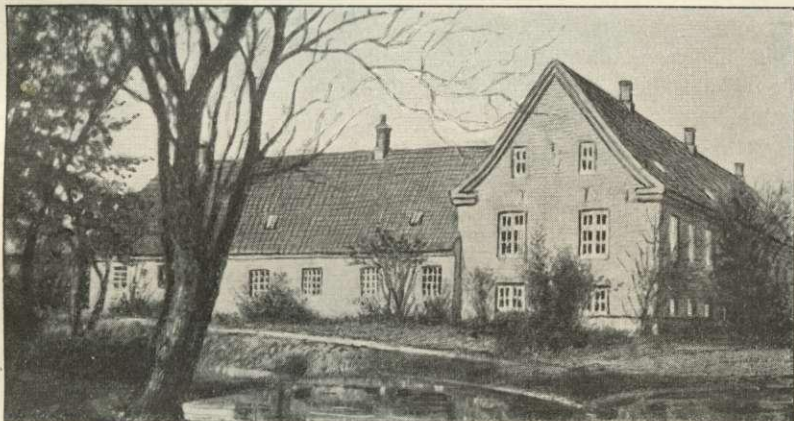
Nepsager S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærg Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærg-Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjærg m. fl. Hrd.s Skattekr., Bjærg Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 5. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 126. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten paa Sokkel med Skraakant. Norddøren og et Vindue ses tilnærede. Ved Slutn. af Middelalderen opførtes Taarnet, hvis hvælvede Underrum har Rundbue ind til Skibet, af Munkesten, og Kor og Skib fik Hvælvinger. 1762 og 1767 blev Kirken restaureret (Taarnets firsidede Spir er vistnok fra denne Tid). Vaabenhuset er opf. 1869 i Stedet for et ældre. Altertavle fra 1893 (Christus i Getsemane). Romansk Granitfont med Dyrefigurer. Prædikestol fra Beg. af 17. Aarh. I Koret Epitafier over Højesteretsassessor Tycho de Hofman, † 1754 (udført af Billedhuggeren S. C. Stanley, se Vict. P. Christensen i Kunstmus. Aarsskr. II p. 129), og Broderen Hans de Hofman, † 1793, der ifl. Dske Atl. lod Kirkens Inventar forny, og som med sin Hustru blev begravet i et hvælvet Gravrum under Koret. Mindetavle over Præsterne Elias Jacobs Daugaard, † 1647, og Dines Sørensen, † 1674. Series pastorum i Taarnet. Der er fundet Rester af Kalkmalerier. Paa Kirkegaarden er begravet Præsten C. C. N. Balle († 1855), kendt som Komponist af Salmemelodier.

Skerrildgaard (1638 22 Td. H.) tilhørte i 17. Aarh. Familien Bille, nemlig Henrik B., † 1655, hans Søn Knud, † 1684, og dennes Søn Henr. B., † 1701; hans Arvinger skødede 1703 S. (27 Td. H.) med Tiender og Gods til Kapt. Henr. Brahe til Hvedholm, der 1704 skødede den til Laur. Christensen Vesterhof til Kongstedlund. Han maa have solgt den til Joh. Lindberg, som 1707 transporterede S. (i alt 292 Td. H.) for 16,500 Rd. til Peder Christensen Thonboe, der 1708 fik Skøde af Laur. Vesterhof. Thonboe (senere til Hundsbæk) solgte 1712 S. med Tiender og Gods (27, 60 og 214 Td. H.) m. m. for 15,000 Rd. til Justitsrd. Søren Hofman (adlet 1749, † 1771), der 1744 skødede den til sin Søn, den bekendte Forfatter, Konferensrd. og Amtmd. Hans de Hofman († 1793), som 1761 skødede S. (28, Tiender 77, Bønderg. 232 Td. H.) til Kancellird. Jørgen Hvas de Lindenpalm til Tirsbæk og Bryskesborg. Han skødede 1768 S. (28, 101 og 212 Td. H.) til Kapt. Hans Helmuth v. Lüttichau († 1801), som 1789 fik kgl. Bevill. paa at afhænde Godset med Forbehold af Hgdens Frihed og 1790 skødede den (28, ufri Jord under Hgden 15, Tiender 64, Bønderg. 32 Td. H.) for 24,694 Rd. til Kammerrd. Jens Chr. Bolvig til Nebbegd., Generalkrigskommissær C. H. v. Wil-

denrath til Vellinggd. og Raadmd., Justitsrd. Hans Buhl i Fredericia († 1814). Disse fik 1791 Bevill. paa at udstykke S. i 10 Parceller og skødede s. A. Hovedparc. af S. (16) med ufri Bondeskyld (5) og Tiender (32 Td. H.) for 17,500 Rd. til Oberstløjtn. Peter v. Paulsen i Horsens (senere til Lillerup), som 1800 (Købekontr. 1797) skødede S. (18, Tiender 32 Td. H.) for 31,000 Rd. til Marcus Nic. Monrad fra Halkær, † 1808, hvis Enke Inger Christensdatter 1810 ægtede Andr. Dons, † 1811, derefter 1812 True Sandberg (de blev separerede s. A.) og 1816 Forvalter Niels Lassen. Paa Aukt. hos ham 1825 ifl. Dom og Udlæg købtes Gden (18) og ufri Jord (3½ Td. H.) for 11,200 Rbd. Sølv af John Thornton jun., som 1826 skødede den for 8000 Rbd. Sølv til fhv. Købmand i Hamborg Joh. Heinr. Hoffmann, hvis Enke Mary f. Thornton († 1867) ejede den efter hans Død 1836. Derefter ejedes den fra 1840 af Godsforv. paa Boller, Landvæsenskomm. A. L. B. Købke († 1862), og fra 1846 af Cand. jur. H. J. Lindahl († 1885), som 1856 solgte den (30 Td. H.) for 88,090 Rd. til Købmd. Sør. Therkelsen i Horsens. Han afhændede den 1869 for 100,500 Rd. til Forv. C. A. Ruge fra Flintholm († 1918),

Skerrildgaard.

som 1912 solgte den for 211,800 Kr. til den nuv. Ejer H. S. Tingleff (forhen til Rantzau-gave). — Hovedbygningen, ifl. et Vaaben i Frontespicen over Døren opf. 1766 af J. H. de Lindenpalm, er grundmuret, eet Stokv. over høj Kælder. Avlsbygningerne brændte 1879.

Jep Ræv i *Nepsagerskov*, der førte adeligt Vaaben, nævnes 1462.

Elisedal (7 Td. H.) blev 1815 efter kgl. Bevill. af Elisab. Christensen f. Thorbjørnsen (forh. til Vedø) sammenlagt med Hyllerød Møllested m. m. og blev 13 Td. H.; den tilhørte derefter Fr. E. Koch (senere til Østergd. i Tulstrup Sogn), som 1821 overdrog den for 4500 Rbd. Sølv til nævnte Mad. Christensen, som 1822 skødede den med dens Konge- og Kirketiende til Prokur. Niels Borch († 1881). 1850 tilhørte den Lautrup.

En Vedtægt for Skerrildgaards Bønder fra 1674 er trykt i *Bjærg og Søegaard*, Dske Vider og Vedt. II p. 432.

Ved Kirken er 1920 rejst en Genforeningssten.

I Sognet nævnes 1664 Gaardene „Høn Kier“, „Haarup“ og „Mølsted“ (endnu anført i Dske Atl. som et Hus) samt Huset „Kaarup“.

I Sognet kendes kun 2 jordfaste Oldtidsmindesmærker, Gravhøjene *Møgelhøj* og *Burhøj*, begge S. for Hornsyld, og nu overpløjede.

Bjærg Sogn (*Nepsager-B. Km.*), Anneks til Nepsager, omgives af dette, Raarup og Ut Sogne samt Hatting Hrd. (Tyrsted og Stenderup S.). Kirken ligger c. 9 km S. for Horsens og c. 22 km NØ. for Vejle. De højtliggende og for en Del bakkede Jorder (en Del af Bjærgelide (1479 Lyæ), se p. 522; højeste Punkt 118 m) er overvejende lerede. I Sognet udspringer Skjolde Aa. En Del Skov (Bjærg Sk.,

Dybdal Sk.) og Eng (ved Skjolde Aa) i Sognet. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Horsens til Davgaard.

Befolkning i 1925: 660 (1801: 477, 1850: 517, 1901: 668). Gde og Hse (1921): 133. Det saml. **Hartk.** (1905): 225 Td.; 43 Gde med 201 og 89 Hse med 24 Td. Hartk., samt 5 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1924): 2901, deraf **Jordv.**: 1455. **Areal:** 1459 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 8 ha, Rug 77, Byg 110, Havre 244, Blands. til Modenhed 143, Kartofler 15, Foderroer 200; Brak udgjorde 58 ha, Grønfoder og Græsning 419, Haver o. l. 19, Tørvemoser 6, Skov 116, Vandar. 2. **Kreaturhold** (1924): 209 Heste, 1259 Stk. Hornkv. (deraf 633 Køer), 9 Geder, 59 Faar, 990 Svin.

I Sognet Byerne: *Sønder-Bjærg* (1333 Bærugh) — Nørre- og Sønder-Bjærg havde $\frac{6}{11}$ 1925: 287 Indb. (1921: 63 Gde og Hse) — med Kirke, Bitingsted for Bjærg og Hatting Hrd., det tidl. Ting- og Arresthus (opf. 1846, Arkt. Prof. F. Friis, i to Stokv.; nu delvis udlejet), Skole (opf. 1908), Børnehjem med Privatskole (i den tidl. Fattiggaard, opr. 1872; 40 Dreng), Forsamlingsaal (opf. 1899 som Tilbygning til Brugsforeningen), Kro, Brugsforen., Kbmshdl. og Vandværk; *Nørre-Bjærg*; *Neder-Bjærg* med Vandml.; en Del af *Gram* (Resten i Raarup S.; 1442 Gram). Saml. af Gde og Hse: *Bjærgelide*, *Bjærgebæk*, *Holmen*. *Tværsiggaard*.

Bjærg S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskr. 114. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten. I den sen. Middelald. blev der indbygget Hvælvinger, og Taarnet, hvis hvælvede Underrum har Rundbue ind til Skibet, opførtes af Munkesten. Vaabenhuset er noget yngre. Altertavle fra 1892 af Anker Lund (Christus). Alterkalk fra 1774 med Hans Helm. Lüttichaus og Hustrus Navne og Vaaben. Romansk Granitfont med Løvefigurer m. m. Paa Døbefadet Walkendorfernes og Egerm-Friisernes Vaaben. Prædikestol i Renæssancestil. Tre meget medtagne middelalderlige Figurer (Christus, Maria og Laurentius) henligger paa Loftet.

Bjærgegaard med et Vandmøllested blev 1399 af Hr. Barnum Eriksen (af Skarsholm-Slægten) pantsat til Hr. Jens Eskildsen.

Paa Bjærg Mark, nær Braa, ved Herredsskellet, stod paa Dske Atl.'s Tid Bjærg og Hatting Hrd.'s Tinghus.

Kun ganske enkelte Gravhøje kendes i Sognet.

Urlev Sogn (*U.-Stenderup Km.*), hvoraf en Del i Hatting Hrd., omgives af dette Hrd. (Annekset Stenderup, hvorfra det delvis skilles ved Ørum Aa, ogsaa kaldet Urlev Aa, Ølsted, Løsning, Hedensted og St.-Dalby Sogne, fra hvilket sidste det delvis skilles ved Ørum Aa), Ørum og Stovby Sogne, fra hvilket det skilles ved Fiskbæk, samt Hornum og den Del af Stenderup, der ligger i Bjærg Hrd. Kirken ligger c. 12 km SSV. for Horsens og c. 16 km ØNØ. for Vejle. De højtliggende, temmelig bakkede Jorder (højeste Punkt Tøhøje, 100 m) er overvejende muldrige, lerblandede Sandjorder, oftest med gruset Underlag. I Sognet en Del Skov (Urlev Sk., Østersk.).

Befolkning i 1925: 285 (1801: 190, 1850: 297, 1901: 333). Gde og Hse (1921): 61. Det saml. **Hartk.** (1905): 125 Td.; 23 Gde med 108 og 35 Hse med 10, forsk. Lodder med 7 Td. Hartk., samt 12 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1924): 1389, deraf **Jordv.:** 776. **Areal:** 908 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 6 ha, Rug 46, Byg 77, Havre 170, Blands. til Modenhed 57, Kartoffler 8, Foderroer 113; Brak udgjorde 30 ha, Grønfelder og Græsning 277, Haver o. l. 13, Skov 60, Heder og Lyngbakker 11, Vandar. 3. **Kreaturhold** (1924): 114 Heste, 746 Stk. Hornkv. (deraf 347 Køer), 1 Ged, 9 Faar, 709 Svin.

I Sognet Byerne: *Urlev* (1388 Wrløff) med Kirke, Præstegd., Forsamlingshus (mellem U. og Spettrup), Kbmshdl. og Vandværk (privat); *Spettrup* (1446 Spettrupp) med Skole og Andelsmejeri (Spangkilde, opr. 1886, indtil 1888 Fællesm., udvidet og ombygg. 1908-09). *Bækkeskov Skole.* Gaarde: *Urlevgaard:* 14,4 Td. H., Ejdsk. 124, Jordv. 84; c. 81 ha, deraf Ager 63, Eng 7, Skov 7; *Højbygd. Stovnbjærg Vandml.* (1610 Stoffuenbierrig Mølle) med Elektricitetsværk (privat).

Urlev S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærge Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærge-Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjærge m. fl. Hrd.s Skattekr., Bjærge Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 5. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 135. Lægd. Kirken er selvsjende.

Kirken bestaar af Kor og Skib samt Vaabenus mod S. Oprindeligt har her vistnok staaet en af raa Kamp og Fraadsten paa tilhuggen Granitsokkel opført romansk Kirke, men kun en Del af Skibets nordl. Side synes at være bevaret, medens det øvrige formentlig er nedbrudt i sentgotisk Tid og derefter paany opf. i sin nuv. Skikkelse af det gamle Materiale, iblandet med Munkesten. Kor og Skib er hvælvede; Vaabenuset er ombygget i ny Tid. Altertavle fra 17. Aarh. med et Maleri (Kopi af Carlo Dolcis Christus velsignende Brødet). Døbefont fra Renæssancetiden, af Kalksten. Paa Prædikestolen, i Renæssancestil, skal tidligere have staaet, at den var rejst af Præst og Kirkeværge med Korfitz Ulfelds Tilladelse. Mindetavle over Præsten Jens Nielsen Høstmark, † 1722, der har ladet Kalken forfærdige i 1710. I Vaabenuset er indsat et under Gulvet fundet Ligtræ med en Figur i Legemsst. og Datoen „24. Aug. 1593“ (vistnok over Præsten Jens Pedersen). I Korbuen Series pastorum. Klokkeren er fra 12. Aarh.

Joh. Ascersen i *Urlev* nævnes 1458. — Ogsaa i *Spettrup* har ligget en Sædegaard, thi 1484 og 1503 nævnes Anders Munk i S. og 1533 Niels Poulsen (Børialsen) i S.

Kun ganske faa og nu sløjfede Oldtidsmindesmærker kendes i Sognet.

Ørum Sogn (*Ø.-Davggaard Km.*) omgives af Hatting Hrd. (Annekset Davgaard, Hedensted og St.-Dalby Sogne), hvorfra det skilles ved Ørum Aa, Urlev og Stovby Sogne, fra hvilket sidste det delvis skilles ved Sparrebæk. Kirken ligger c. 13 km ØNØ. for Vejle og c. 15 km SSV. for Horsens. De højtliggende, noget bakkede Jorder (højeste Punkt 66 m) er overvejende muldrige, lerblandede Sandjorder, tildels med gruset Underlag. Oldsnæs Skov, Sønderskov, Dueholt. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Horsens til Davgaard.

Befolkning i 1925: 391 (1801: 196, 1850: 344, 1901: 345). Gde og Hse (1921): 87. Det saml. **Hartk.** (1905): 116 Td.; 18 Gde med 100 og 51 Hse med 16 Td. Hartk., samt 7 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1924): 1594, deraf **Jordv.:** 764. **Areal:** 806 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 8 ha, Rug 25, Byg 83, Havre 126, Blands. til Modenhed 75, Kartoffler 9, Foderroer 93; Brak udgjorde 34 ha, Grønfelder og Græsning 202, Haver o. l. 14, Skov 114, Heder og Lyngbakker 4, Vandar. 3. **Kreaturhold** (1924): 85 Heste, 490 Stk. Hornkv. (deraf 281 Køer), 3 Geder, 22 Faar, 475 Svin.

I Sognet Byerne: *Ørum* (1422 Ørum) med Kirke, Præstegd., Skole (opf. 1924 Arkt. Frits Jensen, Vejle), Forskole, Kbmdshldr. og Andelsmejeri (Møgelkilde, opr. 1888; nyt Mejeri opf. 1925). Saml. af Gde og Hse: *Skibballe, Kæret*. Gaarde, *Ørumgaard* har 30,2 Td. H., Ejdsk. 380, deraf Skoven 100, Jordv. 192, deraf Skoven 45; c. 241 ha, deraf Ager 138, Eng 17, Skov 82. *Ny-Ørumgaard*: 15,0 Td. H., Ejdsk. 160, Jordv. 110; c. 99 ha, deraf Ager 88, Eng 4, Skov 4. *Højvang*: 14,3 Td. H., Ejdsk. 140, Jordv. 83; c. 77 ha, deraf Ager 68, Eng 4, Skov 1, Hede 1. *Withsminde, Penthale* (Pjenthale). *Røde Mølle* (1664 Røe Mølle), Vandml. med Elektricitetsværk (opr. 1920), *Svends Mølle* (1664 Swendtmøll), Vandml. med Savskæleri. *Risholm, Savmølle*.

Ørum S., een Sognekommune med Annekset Davgaard i Hatting Hrd., har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærge Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærge-Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjærge m.

Ørumgaard.

fl. Hrdrs. Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 5. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 129. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib samt Vaabenhus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid, af Fraadstenskvadre. Norddøren og flere Vinduer ses tilmurede. I den seneste Midaldalder fik Kor og Skib Hvælvinger, og Vaabenhuset opførtes. Altertavlen er et Maleri (Christus) af Wegener fra 1857, i Ramme fra 1804. Kalken er skænket 1662 af Steen Bille til Ørumgd. og Hustru Karen Bille. Romansk Granitfont med Baandfletning. Prædikestolen er fra nyere Tid. Rester af Kalkmalerier fra 16. Aarh. med gammeltestamentlige Fremstillinger fandtes 1877 paa Skibets Vægge (se M. Petersen, Kalkm. p. 11). Under Korgulvet er der en tilmuret Begravelse for tidl. Ejere af Ørumgd.

Ørumgaard tilhørte 1458 Væbneren Ove Skale, hvis Datter Anne ægtede Peder Terkelsen (Væbner) og tilførte ham Ø., der 1532 ejedes af deres Søn Svend Pedersen. Da dennes eneste Søn Peder Svendsen var falden 1565 ugift, kom Ø. til hans Søster Kirsten Svendsdatter, g. m. Mogens Mogensen (Harbou). Deres Søn Jens Mogensen, † 1635, ejede derefter Ø. og saa hans Enke Birte Knudsdatter Bille († 1648), der efterlod den (1638 36 Td. H.) til sin Broder Henr. Bille til Billeskov og Skerrildgd. († 1655); derefter tilhørte den (1662 44 Td. H.) hans Søn Knud B. († 1684), der lagde 12 Td. H. ufri Jord under Gden, og dennes Søn Etatsrd. Axel B. († 1739), der 1732 skødede Ø. (27, Skov- og Mølleskyld 7, Tiender 41, Gods 221 Td. H.) til Kapt. Fr. Trolle († 1765), der 1739 skødede Ø. til Forp. Poul Marcussen paa Drenderup († 1775), som 1755 lagde en afbrudt Bondegårds Jorder i Hornum By (5 Td. H.) under Ø. og 1769 skødede

denne og Agersbøl (i alt 564 Td. H.) m. m. for 45,000 Rd. til sin Søn Peder M. († 1779). Paa Aukt. efter ham 1780 købtes Ø. (34, 41 og 217 Td. H. samt ufri Jord under Hgden 7 Td. H.) for 40,000 Rd. af Birkedommer Tobias Jantzen († 1804), der 1792 solgte Ø. for 60,000 Rd. til Mikkel Kiær i Roden, der s. A. fik Tilladelse til at frasælge nogle Parceller (5½ Td. H.). Paa Aukt. i hans Bo 1820 købtes Ø. (25 Td. H.), Tiende (16) og nogle Hse (3) for 21,150 Rbd. Sølv af Greve Chr. J. Rantzau til Rosenvold († 1828), hvis Enke Beate A. A. f. Berregaard havde den til sin Død 1839, da den kom til O. P. Rønberg († 1860, forhen til Borchsminde), fra hvem den 1851 kom til Etatsrd. J. Chr. Fr. Eckardt, † 1899, der drev den mønsterværdigt. Hans Enke Jensine Caroline f. Hansen døde 1908, og s. A. solgte deres Arvinger Ø. med 3 Td. H. Fæstegods for 270,000 Kr. til den nuv. Ejner Baron H. G. Wedell-Wedellsborg. — Borchsminde i Hornum S. er tildels oprettet af en Parcel fra Ø. — Hovedbygningen, oprindl. een Fløj i 1 Stokv., er ombygget. 1855 af Grundmur paa den ene Side og Egebindingsværk paa den anden; i 1868 og 1870 fik den Kvist og to Sidefløje. Bygningen staar paa Tomten af en middelalderlig Bygning, hvis Kælderfundament, af Kamp og til Dels Mursten i Munkeskifte, endnu tydelig ses. Kælderen, der har Egebjælkelofter, har oprindl. været 5 m bred og 9 m lang, men er Udvidelse, der har gjort den 21 m lang, er dog fra meget gammel Tid. — 1479 nævnes i Sognet „Ørwm Lycke“.

Udfør Kirkegaardsdiget mod SØ. findes Rester af en Langdysse; ved den holdtes for Udskiftningen Sognestævne. Et meget smukt Dyssekammer SV. for Kirken er forlængst sløjfet. I Ørumgaards Have ligger den til Lysthøj omdannede Gravhøj *Bjørnehøj*; de faa andre Gravhøje, som nu kendes i Sognet, er derimod næsten alle sløjfede; i Dsk. Atl. hedder det imidlertid, at der dengang fandtes mange Høje her.

Stovby Sogn omgives af Annekset Hornum, Vrigsted og Barret Sogne, Vejle Fjord, Hatting Hrd. (Davggaard S.), fra hvilket det delvis skilles ved Ørum Aa, samt Ørum Sogn, hvorfra det delvis skilles ved Sparrebæk, og Urlev Sogn. Kirken ligger c. 15 km Ø. for Vejle og c. 16 km SSV. for Horsens. De højtliggende, især mod S. ved Fjorden bakkede Jorder (højeste Punkt 91 m) er overvejende lerede, nogle Steder dog lettere. Betydelige Skove ved Fjorden (Ullerup Sk., Grund Sk., Vestersk., Bankehøve, Stovby Sk., Bjærgfald Sk., Æskemose Sk. m. m.). Fakkegrav er et søgt Badested. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Horsens til Davgaard.

Befolkning i 1925: 1879 (1801: 1010, 1850: 1714, 1901: 1758). Gde og Hse (1921): 418. Det saml. Hartk. (1905): 574 Td.; 108 Gde med 522 og 225 Hse med 38, forsk. Lodder med 14 Td. Hartk., samt 21 jordløse Hse. Ejds. (1924): 8444, deraf Jordv.: 3863. Areal: 3977 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 54 ha, Rug 103, Byg 267, Havre 600, Blands. til Modenhed 238, Kartofler 31, Foderroer 370; Brak udgjorde 145 ha, Grønfoder og Græsning 954, Haver o. l. 62, Skov 980, Heder og Lyngbakker 3, Vandar. 7. Kreaturhold (1924): 499 Heste, 2885 Stk. Hornkv. (deraf 1540 Køer), 26 Geder, 144 Faar, 2727 Svin.

I Sognet den enligt beliggende *Stovby Kirke* og Byerne: *Gammelby* (1575 Gamelby) med Præstegd., Skole, Brugsforen. og Andelsmejeri (opr. 1888, Beboelsen opf. 1905); *Stovby* (1399 Stoby) — $\frac{5}{11}$ 1925: 275 Indb. (1921: 59 Gde

og Hse) — med Forskole, Alderdomshjem (paa Stovby Mark, opr. 1875), Kro, Afholdshjem, Kbmshdl., Brugsforen., Ml., Vandværk (privat) og Posteksp.; *Hyrup* (1477 Hyrop) med Skole, Forsamlingshus (opf. 1897), Kbmshdl., Brugsforen. og Vandværk (privat); *Hostrup* (c. 1300 Horstorpmark) med Skole og Kbmshdl.; *Belle* (1477 Bællæ) med Skole, Kbmshdl. og Vandml. (1610 Belle Mølle); *Fakkegrav*, Udskibningssted og Toldkontrolsted med Anlægsbro (77 m lang, 2,8 m Vand ved Brohovedet) og Badehotel. Omtr. 1000 m V. for Fakkegrav *Vejlefjord Sanatorium* (se ndfr.) med Anlægsbro (2,8 m Vand ved Brohovedet). Saml. af Gde og Hse: *Bellelund*, *Belle Møllebanke*, *Belle Ødegaard*, *Grund* (1477 Grwnnæ), *Rønsholt*, *Gravengaarde* (1664 Greffuengaard), *Nørrekær*, *Stovby Skov* (1664 Stoubye Schouff) med Skole, *Hugholm* (1668 Hugholm), *Hjerrild*, *Uldal*, *Aahuse*.

Stovby Kirke.

Gaarde: Hovedgaarden *Rosenvold* (1664 Rossen Wold Hgd.) har 30,8 Td. H., Ejds. 441, Jordv. 191; c. 190 ha, deraf Ager 116, Eng 34, Skov 14, Hede 14. Desuden en særskilt vurderet Skov: 19,7 Td. H., Ejds. 470, Jordv. 217; c. 493 ha, deraf Eng 7, Resten Skov. *Roden* (1546 Rode): 24,6 Td. H., Ejds. 375, Jordv. 152; c. 221 ha, deraf Ager 123, Eng 33, Skov 44, Mose 3. *Grundgd.*: 13,5 Td. H., Ejds. 126, Jordv. 76; c. 61 ha, deraf Ager 55, Eng 4, Skov 0,5. *Hostrupgd.*: 12,7 Td. H., Ejds. 135, Jordv. 86; c. 81 ha, deraf Ager 66, Eng 9, Skov 2. *Stovbylund*, *Over- og Neder-Ullerup* (1340 Vgelthorp), *Lysegaard* (1664 Hyrup Lius); *Bobæk* (1561 Boebeck), Skovridergd.; *Gerdasminde*, Skovridergd.; *Banken*, Skovfogedhus; *Aarup Vandmølle* (1479 Aarup Mølle) med Savskæleri; *Stagsrode Vandml.* (1610 Roden Mølle); *Tybo Vandml.*

Stovby S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende forenet med Hornum S., har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærges Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærges Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjærges m. fl. Hrd.s Skattekr., Bjærges Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 5. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. Lægd 123 (østre) og 124 (vestre) Fogderi. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af et udelt Langhus, Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. Af den opindelige romanske Fraadstenskirkte er nu kun bevaret en Del af Skibets og Taarnets

Nordmur. I Slutn. af Middelalderen blev Kirken næsten helt ombygget; Koret nedreves, Skibet forlængedes betydeligt mod Ø. og fik en tresidet Afslutning. Mod V. opførtes et nyt Taarn, af Munkesten, og hele Kirkens Indre overhøvedes (Taarnrummet har dog senere faaet fladt Loft). I nyere Tid tilføjedes Vaabenhuset. Paa Taarnet Bogst. S. F. R(antzaun) og Aarst. 1817 (da Taarnet vistnok blev gjort lavere). 1877 blev det indre restaureret. Altertavlen, med et nyt Maleri (Kopi efter C. Bloch), er et godt Snitværksarbejde fra 1731, skænket af Provst Jørgen Knudsen Beeske. I Kirken er ophængt det gamle Midtfelt, med et Krucifiks og malede Indskrifter. Romansk Granitfont med Fremstillinger af Mikael's Kamp med Dragen o. a. m. Prædikestol fra 1640, med gammel Staffering. Ved Kirken forskellige Ligsten, den ældste fra c. 1200, med Korsstav (Løffler, Gravst. Pl. IV). Andre med Indskrifter over Smed Christen Christensen Pimp i Aarup Mølle († 1702), over Degn Kield Nielsen, † 1742, og Hustru, over Jens Ericson Bay, † 1776, og over Skovrider ved Rosenvold Chr. Jaster, † 1824. I Rantzaun'ernes Familiegravsted er bl. a. begravet Greve Kaj R., † 1906.

Rosenvold ligger paa en ældre Gaard *Stagsevolde* (Staxevoeld) Plads, efter Sagnet opf. af en Hr. Kalf Guldsko, efter at en Gaard af s. Navn, som laa i Barret Sogn, var bleven ødelagt (se p. 539); 1408 solgte dog Hr. Jacob Kalf sin Hovedgaard i Staffør til Biskop Peder i Roskilde, hvilken menes at være det senere Rosenvold. Stagsevoeld blev gentagne Gange i Vald. Afterdags. Tid belejret og endelig indtaget og nedbrudt, hvorefter den henhænge som Ruin, indtil det nuv. R. blev opf. af Fru Karen Gyldenstjerne, Enke

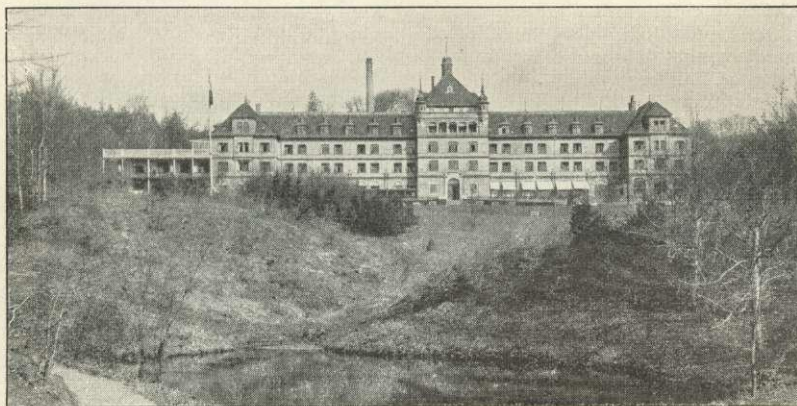

Rosenvold.

efter Holger Ottesen Rosenkrantz. Deres Søn, Fr. R., † 1602, blev paa Grund af sit Forhold til Rigborg Brockenhuus (se IV p. 697) dømt til at forlade Landet. Efter Broderen Otte Chr. R.'s Død 1621 blev Rosenvold og Boller solgte for Gæld til Ellen Marsvin, der 1630 maatte afstaa dem til sin Datter Kirstine Munk. Hendes Godser blev vel under Svenskekrigen skaaenede for Indkvartering paa Grund af Svingersønnen Korfits Ulfelds Indflydelse hos den svenske Konge, men de led meget, da Polakkerne kom til Egnen (i Stagsrode Skov findes en Grube, „Polakkerhullet“, hvor en Mængde af Bonderne dræbte Polakker skal være begravet). Efter Kirstine Munks Død 1658 kom R. (1662 54, Gods 525 Td. H.) til Datteren Elisab. Augusta og derefter ved Salg til Stiftamtnd., Gehejmerd. Henr. Rantzaun, † barnløs 1674, fra ham til Brodersønnen, Kmhr. Henr. Rantzaun, † 1687, og derpaa til dennes Broder Grev Otto Rantzaun, † 1719, en af Landets rigeste Godsejere. Fra hans Søn Generalmajor Fr. Rantzaun, † ugift 1726, gik R. over til Broderen Grev Chr. Rantzaun, Vicestatholder i Norge m. m., † 1771, som ¹⁰/₁₀₀ 1756 oprettede det grevl. Rantzauske Forlods af R. (29¹/₂, Tiender 48, Bøndergods 311 Td. H.), Asdal og det halve Hammelmose m. m. (i alt 1264 Td. H.), hvilket skulde gaa i Arv med agnatisk-kognatisk Succession i den Rantzauske Familie paa Mands- og Kvindesiden og, naar denne maatte uddø, tilfaldt Kongen. Asdal og Hammelmose blev frasolgte 1793, imod at Købesummen, 77,190 Rd., deponeredes som Fideikommiskapital, men ⁴/₁₀₀ 1828 forøgedes Forlodset med Skovgaarde (se IV p. 564) ill. Grev Erhard Rantzaus Disposition. Efter Erektors Død har Forlodset været besiddet af hans Sønnesøn Greve

Chr. Fr. R. († ugift 1782), hans Farbrødre Amtmd. Greve Carl Adolf R. († 1814) og General Greve Fr. Siegfr. R. († 1822), dennes Søn Major Greve Chr. Jens R. († 1828), hans Søn Kapt. Greve Fr. Siegfr. R. († 1846), hans Søn Greve Aug. Fr. R. († 1904), hans Søn Greve Kaj R. († 1906) og dennes Farfaders Brodersøn Greve Carl Fr. R. († 1925), under hvem Forlodset ^{14/10} 1921 overgik til fri Ejendom. Nu tilhører R. hans Søn Hofjægermester Greve J. Chr. R. — Godsets Frasalg begyndte 1865. — Hovedbygningen er et enlænget Hus i Retn. N.-S., to Stokv. over høj Kælder. Vestsiden, med to runde Hjørnetaarne, har tidligere rejst sig umiddelbart fra Borggravens Vand, og mod V. og S. er der endnu Rester af Grave. Iil. en Sandstenstavle, der forhen sad paa et forlængst nedrevet Trappetaarn foran Vestfacaden, er Bygningen opf. 1585 af Karen Gyldenstjerne til hendes to Sønner Christoffer og Frederik Rosenkrantz. De svære, c. 1^{1/2} m tykke Mure af røde Munkesten i Krydsskifte over Granitkvadersokkel er endnu bevarede, men efter længe at have staaet ubeboet blev Bygningen repareret 1817 og derefter haardhændet restaur. 1865 (Arkt. J. H. Nebelong). Fra den sidste

Vejlefjord Sanatorium.

Istandsættelse hidrører Taarnenes øvre Afslutninger, Gavlene, de nuvæ. Vinduesformer, Broen over Graven. Samtidigt med Hovedbygningens Restaurering ombyggedes Lade-gaarden. — Rosenvold ligger smukt omgivet af sine ret store Skove paa den stærkt bakkede nordre Bred af Vejle Fjord. Her er mest Bøgeskov, men ogsaa en Del Rødgran, foruden Eg og Ask. (Litt.: P. Westergaard, R., i Dske Hgde ved 1920 III p. 510).

Paa Dronn. Margrethes Tid nævnes Herregaarden *Gravengaard*. Den gl. af Teglsten opførte Gd. har ligget, hvor den nuv. sydvestligste Gravengaard er opf., og har til de tre Sider været omgivet af Vand, paa den ijerde formentlig af en Grav, ligesom Volde er jævned i 19. Aarh. (Se Aarhus Stifts Aarb. 1921 p. 136 ff.). 1662 bestod Gravengd. af 2 Bøndergde (à 8^{1/2} Td. H.), som fra Boller var bleven udlagte til Marselis paa Havreballegd.; en af disse Gde havde Hr. Mourids Olufsen (Krogno, † 1550) arvet efter sin Fader Hr. Oluf Stigsen.

Roden var 1662 2 Gde (à 6^{1/2} Td. H.) med Skov til 166 Svins Olden og laa da under Rosenvold. 1758 skødete Greve Chr. Friis til Frijsborg begge Gde til Forv. Hans Er. Saabye (senere til Brantbjærg), og 1771-72 skødete Justitsrd. Jørg. Hvass de Lindenpalm til Tirsbæk de to Gde (hver 9 Td. H.) til Christen Mikkelsen Kjær, som dog 1789 kun ejede den ene af dem, senere kaldet *Neder-Roden*. Denne testamenterede hans Søn Jens Baj K. kort før sin Død 1826 til sin Datter Christiane, der 1827 ved Ægtesk. bragte den til Jørg. Hansen (senere til Borchsminde). 1840 købte hans Svoger Jac. Lund Eggertsen († 1855) N.-R. (10 Td. H.), som blev i Familien til 1897 (se ndfr.). Den anden Gd., *Over-Roden*, tilhørte 1801 Jens Simonsen Buch († 1824) og købtes (10 Td. H.) 1825 paa Aukt. efter ham for 6350 Rbd. Sølvs af Nicol. Jensen Jelling, som 1827 skødete den for 4850 Rbd. Sølvs til Prokurator, Kammerrd. Johannes Brorson († 1865). Senere tilhørte den H. P. Lasson, hvis Enke 1869 solgte den (13 Td. H.) for omtr. 60,000 Rd. til Eggertsen paa *Neder-R.*, som 1897 afhændede den samlede

Ejendom (30 Td. H.) med Tybo Ml. m. m. for 230,000 Kr. til Hofjægermester Baron F. E. Lerche († 1911); den tilhørte derefter hans Enke Anna Sophie f. Lüttichau og fra 1923 dennes Brodersøn Folmer Lüttichau til Tjele. — Hovedbygningen, i 2 Stokv., er opf. 1900 efter Tegn. af Arkt. U. Plesner.

Ullerup er maaske det Ugelthorp, hvortil en Niels Jensen skrev sig 1340.

1688 nævnes i Sognet „Falsterboe“, 3 Gde, ved Stranden Gaarden „Bierregaard“ samt Strandhuset „Dyrkiøb“.

Vejleffjord Sanatorium, smukt beliggende i en Dalsænkning ved Fjorden, 27 m o. Havet, rundt omgivet og beskyttet af høje, skovklædte Bakker, er opf. 1898-99 (aabnet $\frac{1}{3}$ 1900) efter udenlandske Forbilleder som Luftkursted for brystsvage af A/S „Sanatorier for Brystsyge“ med Tilskud af Staten. Den store Hovedbygning er opf. efter Tegn. af Etatsrd. Dahlerup og Justitsrd. Meyer af gule Mursten i 3 Stokv. med Kælder; midt paa Façaden er der en Pavillon med Kuppel og smaa Hjørnespir og et lille Spir over Midten. Desuden er der en Liggehal, en Maskin- og Økonomibygning, eget Vandværk og en Overlægebolig. Anstalten, der har et Areal af c. 43 ha, og som har kostet c. 700,000 Kr., har 108 Senge, deraf 60 i Eneværelser. Den er i Ejendomssk. ansat til 640,000 Kr., deraf Jordv. 50,000. Der er ansat en Overlæge, en Reservelæge, en assisterende Læge og en Inspektør. Aktiernes Udbytte ud over 4 pCt. anvendes til Moderation i Betalingen for mindre bemidlede. Foran Hovedbygningen er $\frac{20}{8}$ 1920 afls. en Broncebuste af Sanatoriets Stifter, Overlæge Chr. Dittl. Trappaud Saugman († 1923), af Billedhugger Th. Quistgaard; Overlæge Saugmans Gravsted, med Mindesten, findes paa Toppen af en granklædt Høj i Parken. (Litt.: Medd. fra Vejleffj. Sanator., Kbh. 1901 flg.).

Iflg. Dsk. Atl. skal Gammelby før have heddet Stovby, men da en Part af Byen afbrændte og blev igen opbygget ca. $\frac{1}{2}$ Fjerdingvej derfra, fik den nye By det forrige Navn Stovby, medens den Del, der blev skaanet af Ilden, fik Navnet Gammelby. Ligeledes siges i Dsk. Atl., at Sognet, fordi Præstegaarden ligger i Gammelby, ogsaa er bleven kaldt Gammelby Sogn.

En Byskraa for Hyrup, fra 1674, er trykt i Bjærge og Søegaard, Dske Vider og Vedt. II p. 435.

Ved Rodengaardene ses to oprindelig af en fælles, aflang Jordhøjning omsluttende større Dyssekamre (nu uden Dæksten); ikke langt derfra kendes et Par andre Stenalderes Stengrave, delvis dog forstyrrede. Andetsteds i Sognet vides der at have været c. 15 nu sløjfede Dysser og andre Stenalderes Stengrave. I Dsk. Atl. berettes om en stenomsat Høj ved Præstegaarden, som Præsten 1757 lod sløjfe, og hvori der var flere stensatte Grave. Nær SØ. for Kirken ligger en større, fredl. Gravhøj, SV. for Stovby den ganske anselige *Møgelhøj*, i Grund Skov *Guldhøj* og Ø. for Bobæk den anselige *Loddenhøj*; desuden kendes i Sognet c. 15 andre Gravhøje, de allerfleste nu dog sløjfede.

Litt.: Om S. og Hornum Præstekald, se Kirkeh. Saml. 3. R. III p. 327 flg.

Hornum Sogn, Anneks til Stovby, omgives af dette, hvorfra det skilles ved Fiskbæk, Vrigsted, Nebsager, Stenderup og Urlev Sogne. Kirken ligger c. 17 km ØNØ. for Vejle og c. 13 km SSV. for Horsens. De højtliggende, noget bakkede Jorder (Loddenhøj 97 m) er overvejende muldede. Borchsminde Skov, Hornumkær Skov. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Horsens til Davgaard.

Befolkning i 1925: 256 (1801: 179, 1850: 255, 1901: 260). Gde og Hse (1921): 55. Det saml. Hartk. (1905): 95 Td.; 17 Gde med 88 og 20 Hse med 7 Td. Hartk., samt 6 jordløse Hse. Ejds. (1924): 1140, deraf Jordv.: 658. Areal: 602 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 12 ha, Rug 26, Byg 73, Havre 98, Blands. til Modenhed 34, Kartofler 4, Foderroer 62; Brak udgjorde 36 ha, Grønfoder og Græsning 171, Haver o. l. 12, Skov 42, Vand. 2. Kreaturhold (1924): 93 Heste, 570 Stk. Hornkv. (deraf 295 Køer), 10 Geder, 26 Faar, 549 Svin.

I Sognet Byen *Hornum* (1610 Hornum) med Kirke, Skole og Kbmshdr. *Hornumkær* (1610 Huornumkierdt), Gde, *Hornum Østermark*, Gde og Hse. Gaarde: *Borchsminde* har 23,1 Td. H., Ejds. 240, Jordv. 137; c. 145 ha,

deraf Ager 111, Eng 1, Skov 28. *Hornumgaard*: 10,1 Td. H., Ejds. 98, Jordv. 66; c. 55 ha, deraf Ager 51, Eng 1, Skov 1.

Hornum S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Anneks til Stovby S., har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærg Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærg-Hætting Lægekr. (Hornsylld), Bjærg m. fl. Hrd.s Skattekr., Bjærg Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 5. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 125. Lægd. Kirken er selvejende (fra 1913).

Kirken, der bestaar af Kor og Skib samt Vaabenhus i S., er opført i romansk Tid af raa Kamp med tilhuggede Hjørner m. m., men er stærkt ombygget i senere Tider. Paa Nordsiden ses enkelte profilerede Sokkelsten. I den senere Middelalder forlængedes Kirken mod V. med Munkesten (maaske Underdelen af et senere nedbrudt Taarn). I ny Tid er Vaabenhuset tilføjet. Kirken har fladt Loft. Paa Alteret et moderne Kors. Smukke sentmiddelalderlige Malmstager. Romansk Granitfont med Rankeornament. Prædikestol fra c. 1625. Klokke fra 13. Aarh. uden Indskrift.

Borchsminde er oprettet ved 19. Aarh.'s Beg. af en til Ørumgd. hørende Udlod paa 4 Td. H., der 1792 solgtes til Tønne Sørensen, i Forbindelse med tilkøbte Jorder af Hornum By. Efter den første Ejer Herredsfoged Niels Borchs Død 1807 kom den til Iver Hansen til Rølsegd. († 1816), og paa Aukt. efter ham 1819 købtes den (fri Jord 4, ufri 8 Td. H.) med 5 Hse og St.-Dalby Kirke (8 Td. H.) for 19,000 Rbd. Sølv af Kontorist Ole P. Rønberg (senere til Ørumgd.), fra hvem den 1839 kom til Jørgen Hansen (forh. til Neder-Roden), der 1853 solgte den (23 Td. H.) for 62,000 Rd. til Cand. phil. L. C. B. Holm, der ejede den til 1904, da den for 120,000 Kr. kom til den nuv. Ejer Landbrugskand., Løjtn. Aage Holm.

S. for Hornumkær skal ifl. Sagnet have ligget en Gaard, „Sturlisgaard“, hvis Plads endnu paaives. Her fandtes 1873 en Del Mønter, deribl. en fra Dronn. Margretes Tid, og der er fundet mange smaa Hestesko. Intet Spor af Murværk.

Ved Borchsminde ligger Sognets eneste Gravhøj, den ganske anseelige, fredl. *Loddenhøj*. Paa Gaardens Marker er fundet talrige Urner fra Jernalderen.

Barret [Barrit] Sogn (*B.-Vrigsted Km.*) omgives af Annekset Vrigsted, Nebsager, Raarup og Klakring Sogne, Vejle Fjord og Stovby Sogn. Kirken ligger c. 16 km SSØ. for Horsens og c. 21 km Ø. for Vejle. De højtliggende, bakkede Jorder (højeste Punkt 87 m) er lerede, enkelte Steder med Grusunderlag. Megen Skov (Stagsrode Sk., delt i Øster- og Vesterskov (1664 Westerschouff), Rand Sk., Søndersk., Barret Tykke (1475 Bareth tiwкке), Lammehave). Præsteskovene ved Rand og Barret Strand er søgte Udflugtssteder. Gennem Sognet gaar Horsens-Juelsminde Banen.

Befolkning i 1925: 1476 (1801: 836, 1850: 1250, 1901: 1424). Gde og Hse (1921): 347. Det saml. Hartk. (1905): 474 Td.; 106 Gde med 405 og 193 Hse med 69 Td. Hartk., samt 7 jordløse Hse. Ejds. (1924): 5727, deraf Jordv.: 2928. Areal: 2847 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 21 ha, Rug 69, Byg 251, Havre 450, Blands. til Modenhed 199, Kartofler 26, Foderroer 345; Brak udgjorde 80 ha, Grønfoder og Græsning 696, Haver o. l. 30, Skov 570, Vandar. 5. Kreaturhold (1924): 464 Heste, 2460 Stk. Hornkv. (deraf 1315 Køer), 26 Geder, 47 Faar, 2140 Svin.

I Sognet Byerne: *Over-Barret* (1333 Barwith, 1664 Baaritbye) — $\frac{5}{11}$ 1925: 372 Indb. (1921: 117 Gde og Hse) — med Kirke (lidt N. for Byen), Præstegd., Skole, Kro, Barret-Vrigsted Sognes Spare- og Laanekasse (opr. 1871; $\frac{31}{8}$ 1924 var Indsk. 118,662, Reserver 10,529 Kr.), Forsamlingshus, Kbmshdl., Savværk, Ml. og Vandværk; *Barret Stationsby* — $\frac{5}{11}$ 1925: 98 Indb. (1921: 27 Gde og Hse) — med Andelsmejeri (opr. 1887, ombygg. 1908-09), Kbmshdl., Afholdshjem, Brugsforen., Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Barrethule* (1356 Barwytholæ) med Alderdomshjem (opr. 1870); *Barretskovby* (1664 Baarischouffs bye) med Skole, Forskole og Brugsforen.; *Bret* (Breth; 1499 Brettrup) med Skole, Forskole, Ml. og Brugsforening; *Stagsrode* (15. Aarh. Staffsrøde, 1664 Staxerod, Stadtzeroebye) med Skole, Brugsforen. og Vandml. (se p. 532). Saml. af Gde og Hse: *Barretlund* (1441 Baruedlund), *Barrettykke*, *Lavrsgaard*, *Surmose*, *Gramtange*. Gaarde: Hovedgaarden *Barretskov* (1323 Barwiithscogh) har 62,5 Td. H., Ejdsk. 710, Jordv. 380; c. 296 ha, deraf Ager 262, Eng 19; desuden 346 ha Skov (336 ha bevokset), Ejdsk. 296, Jordv. 146. *Nørløkke*, *Røjkær*, *Randgd.*, *Enemærke* (1664 Eenemerchet), *Korsbækhoved* (1688 Korsbech hofuitt huus), Skovridergd. *Barretskov Vandmølle*.

Barret Kirke.

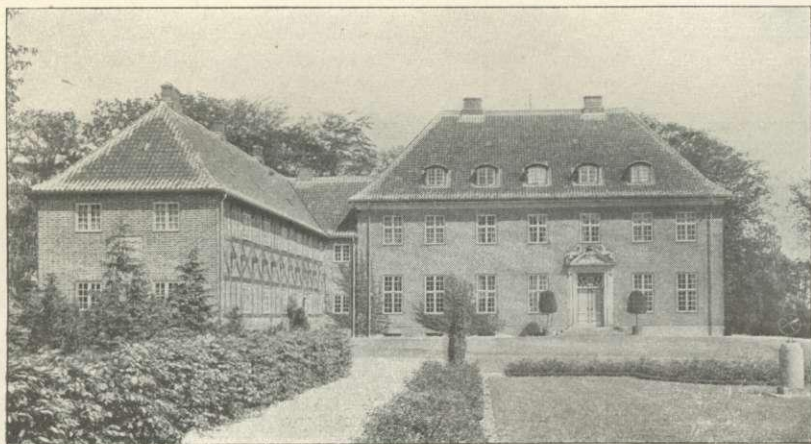
Barret S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærge Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærge-Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjærge m. fl. Hrd.s Skattekr., Bjærge Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 5. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. Lægd 120 (Barret), 121 (Bret) og 122 (Stagsrode Fogderi). Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Skib og Kor i eet med tresidet Afslutn. mod Ø., Taarn mod V. med Spir og Kapel mod N. Skibet, der er opf. af Fraadstenskvadre i romansk Tid og udv. skalmuret med røde Sten og prydet med Pilastre og Rundbuefrise, er senere, vistn. i 13. Aarh., blevet forlænget mod V. og Ø., hvor det oprindelige Kor nedbrødes og erstattedes af den nuv. Afslutn., der ligeledes byggedes af Fraadsten. Paa dette Parti ses Spor af slanke, svagt spidsbuede Vinduer og Døre. I den seneste Middelald. opførtes Taarn med firsidet Spir og Kapel, af Munkesten, og der indbyggedes Hvalvinger i Skibet. Sen. Restaurationer har fundet Sted 1654 (Aarst. paa Skibets Sydside), 1725 (paa Kapellet), 1787 (paa Taarnet) og 1879. Nu tjener Taarnrummet som Vaabehus, efter at et sentgotisk Vaabehus mod S. er nedrevet. Paa Alteret et Maleri (Nadveren, af J. Thrane fra 1731, restaur. 1918 af Konservator S. Rønne) med Egetræsramme efter Tegn. af Arkt. Norn. Romansk Granitfont. Prædikestolen er fra c. 1730. Krucifiks fra Middelalderen. Series pastorum. I Kapellet 8 Kister med Lig af Slægten Reedtz (Kmhr. Tønne Reedtz, † 1699, og Hustru, General-

major Vald. Reedtz, † 1724, og Hustru, Kmhr. Oberst Tønne Reedtz, † 1743, og Hustru, samt General G. Balthasar Samitz, † 1732, og Hustru f. Reedtz) samt to Faner.

Barretskov ejedes 1261 af Ridder Niels, der stiftede Franciskanerklosteret i Horsens. Derefter tilhørte den Ridder Magnus Jensen 1314-23, dennes Søn Niels Mogensen, Niels Manderup junior 1356, næppe den Niels Mandrop, som 1346 sonede, fordi han havde dræbt sin Broder Hr. Knud Nielsen, da Sagnet sikkert ganske uden Ret henlægger dette Drab til B. Derefter ejedes B. af Niels Manderups Sønesøn og Sønesøns Søn, alle af Navnet Niels Manderup og alle Riddere. Den sidste, der levede endnu 1483, efterlod B. til sin Datter Anne Manderup, g. m. Christiern Holck, der levede endnu 1502; saa fulgte deres Søn Manderup Holck, der nævnes som Ejer 1511 og 1537 og ved Skifte 1513 fik sin Søster Sophies Part i B., hans fra Syvaarskrigen bekendte Søn Hans Holck († 1565), og hans Søn Manderup Holck, med hvem denne Linie af Slægten uddøde 1588, hvorpaa Søsteren Kirsten H. bragte Gden ved Ægteskab til Rigsrd. Steen Brahe

Barretskov.

til Knudstrup, † 1620. Deres Datter Birgitte B. bragte den (1638 og 1662 108 Td. H.) til Rigsrd. Fr. Reedtz til Tygestrup, † 1659, hvis Søn Oberst Tønne R. († 1669) derefter ejede den. Hans Enke Elisab. Sehested († 1705) skødede 1700 B. (60, i alt 311 Td. H.) til sin Søn Vald. R. († 1724), som efterfulgtes af sin Søn Kmhr., Etatsrd. Tønne R. († 1743), hvis Enke Lucie Emerentze Levetzau beholdt Gden (1770 60 Td. H., hvoraf 11 Skov- og Msk., Tiender 69 og Bøndergods 375 Td. H.) til sin Død 1774, da den kom til Datteren Dorthea, som 1749 var blevet g. m. Statsminister, Gehejmerd. Fr. Chr. Rosenkrantz til Rosenholm († 1802), i hvis Tid Skovene forhuggedes meget. Ifl. dennes Testam. oprettede hans Slægtning Gehejmestatsminister Niels Rosenkrantz († 1824) af Ryegaard i Volborg Hrd. og B. m. m. Stamhuset Rosenkrantz, som efter hans Død gik over til Familien Scheel (se II p. 360). B. fulgte med Stamhuset til 1913, da Greve Adolph Brockenhuus-Schack til Giesegd. købte den for c. 1 Mill. Kr. til sin Søn Hofjægermester Greve K. H. O. B.-S., den nuv. Ejer. — Hovedbygningen, der ligger paa Nordsiden af en stor Lavning ned mod Vejle Fjord, er opf. 1914-16 (Arkt. Gotfred Tvede). Den er to Stokv. høj og bestaar af to Fløje, en grundmuret Hovedfløj i Barokstil, af røde Mursten med stort Valmtag, og en Sidefløj, hvori der er brugt ejendommeligt Egebindingsværk med lange Stolper og krydslugt Fyldetømmer, stammende fra den gamle, 1914 nedrevne Hovedbygning, der laa lidt østligere, og hvis Mure delvis er bevarede som Ruin. Den hvidkalkede, stærkt forfaldne, gamle Bygning, som i en Aarrække havde staaet ubeboet, og hvis Grundtømmer raadnede efter Gravenes Tørlægning, var i sin sidste Tilstand trefløjet, men havde tidligere haft en fjerde Fløj, saa at den ganske lille Borgegaard (oprindl. kun 10 × 12 m) har været helt ombygget. Ældst var Sydfløjen, hvorigennem Porten gik, tidligere udmærket ved et fremspringende Porttaarn; den havde Mure af Munkesten i Munkeskifte, fra Beg. af 1500. Den aneligere Østfløj, af Munkesten i

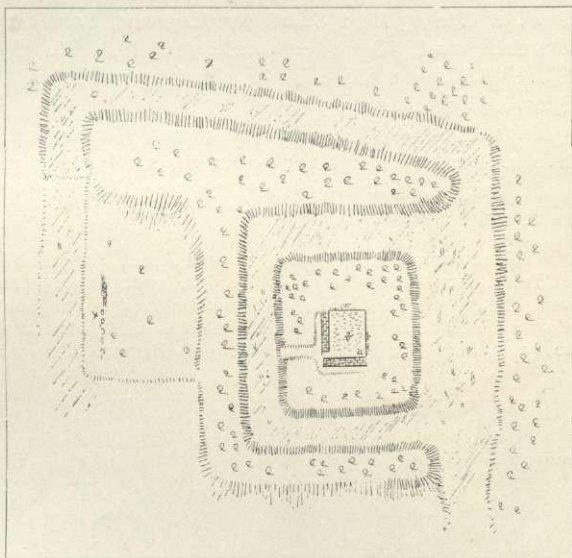
Krydsskifte, var ifl. en Indskrifttavle opf. 1598 af Steen Brahe til Knudstrup (i Jærnanke: 1597). Det nævnte Bindingsværk fandtes i Nordfløjen, der maa antages at være bygget c. 1550. Til den nuv. Hovedbyggn. er overflyttet et malet Renæssanceloft fra 1597 og malet Panelværk fra 1728, da den gamle Bygning moderniseredes. Avlsbygningerne er opf. af ny 1880-84. (Litt.: P. Westergaard, Barritskov Gods og Ejere, Kbh. 1921; jvfr. Dske Hgde ved 1920 III p. 625).

Til Barretskov hører en Del Skov, hvori Bøgen er almindeligst, men hvor navnlig ogsaa Ask foruden Egen spiller en fremtrædende Rolle. (Se Tidsskr. f. Skovvæsen 1902 p. 187 flg.). — I Sognet dreves i 18. Aarh. en meget betydelig Tilvirkning af Træsko.

Gammelgaard i „Baruedlund“ nævnes 1443, og 1475 siges den at ligge i „Baruidt Rude“, hvilket sidstn. Sted nævnes allerede 1238 og endnu 1477 og synes at have været et andet Navn paa det nuv. Barretlund.

Strandmøllen i Barret Skov blev 1356 af Peder Ulfen Mule solgt til Niels Manderup jun.

Omt. midt i Stagsrode Vesterskov ligger det middelalderlige Voldsted *Stagevold*, formentlig Pladsen for det ældre Rosenvold (se Stovby S.). Der findes en firsidet Borgbanke (c. 36 × 26 m), omgivet af en tidligere vandfyldt, 6 til 12 m bred Grav. Udenom Graven findes lave Volde og i Nord- og Vestsiden et vinkelbøjet Forværk, hvorumkring Graven sender en Arm. Paa Borghøjens Topflade, der hæver sig 4 m over Gravens Bund, ligger Fundamenter af en Bygning (Indermaal 8,20 × 6,10 m; Murtykkelse 1,25 m), opført af Kamp

Stagevold.

og Munkesten med en Kærne af Haandsten i Mørtel. Ved en af Grev Friis-Frijsborg 1878-79 foretaget Udgravning fandtes enkelte Vaaben og Jærnsager, der opbevaredes paa Grevskabets Oldsagssamling paa Fuglsang. Paa Forværket har der ligget Udbygninger. (Aarhus Stifts Aarb. 1921 p. 136).

Ved Strandkanten har der ligget et nu helt udjævnet Voldsted, hvor det ældre Barretskov skal have staaet, en kredsrund Borgbanke, 12 m i Tv., og et Forværk, begge omgivet af Grave; der er fundet Rester af Munkestensmurværk.

De c. 40 jordfaste Oldtidsmindesmærker, som kendes i Sognet, har alle deres Plads i detes sydl. Halvdel, men Størsteparten af dem er nu ødelagt. Ikke faa indeholder eller har indeholdt mindre Jættestuer eller andrestensatte Grave. Ø. for Barretskov findes saaledes nær hinanden 3 Høje med store Stengrave. Umiddelbart ved Barretskovby ses *Kongehøj* med en stor Stengrav, dannet af 5 svære Bæresten, men nu uden Dæksten, SV. for Barrethule en Høj med en forstyrret, mindre Jættestue og vestlig i Barret Sønderkov to stærkt forstyrrede Runddysser.

Vrigsted Sogn (Barret-V. Km.), Anneks til Barret, omgives af dette, Stovby, Hornum og Nebsager Sogne. Kirken ligger c. 19 km Ø. for Vejle og c. 15 km S. for Horsens. De højtliggende, ujævne Jorder (højeste Punkt 94 m) er overvejende lerede og frugtbare. Landevejen fra Horsens til Davgaard berører Vestgrænsen.

Befolkning i 1925: 478 (1801: 193, 1850: 458, 1901: 522). Gde og Hse (1921): 111. Det saml. Hartk. (1905): 140 Td.; 35 Gde med 122 og 82 Hse med 18 Td. Hartk., samt 5 jordløse Hse. Ejds. (1924): 1880, deraf Jordv.: 1007. Areal: 859 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 8 ha, Rug 38, Byg 97, Havre 171, Blands. til Modenhed 46, Kartoffler 8, Foderroer 122; Brak udgjorde 23 ha, Grønfoder og Græsning 274, Haver o. l. 21, Skov 26, Vandar. 1. Kreaturhold (1924): 183 Heste, 843 Stk. Hornkv. (deraf 447 Køer), 21 Geder, 20 Faar, 717 Svin.

I Sognet Byerne: *Over-Vrigsted* (1528 Vegersted, Verrigsted, Wrigsted) med Kirke, Skole, Efterskole (tidl. Folkehøjskole, opr. 1866), Forsamlingshus (opf. 1899), Kbmshdl., Brugsforen. og Ml. (Vestermølle) samt Posteksp.; *Neder-Vrigsted*. Saml. af Gde og Hse: *Smedskær, Løgballe, Ballebæk, Smedskærlund*. Gaarde: *Skulsballe*: 10,3 Td. H., Ejds. 113, Jordv. 65; c. 56 ha, deraf Ager 48, Eng 3, Skov 3. *Vrigstedgd.*

Vrigsted S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskr. 122. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor med halvrund Apsis, Skib med Forhal mod V., over hvilken et Taarn, samt Vaabehus mod S. Alt, undt. Vaabehuset, er bygget i een Støbning ved Midten af 12. Aarh., af Fraadstenskvadre paa Sokkel med Skraakant. Skibet staar i Forbindelse med Forhallen ved tre rundbuede Arkadeaabninger, som hviler paa to svære firkantede Piller under Taarnets Østmur. Den midterste og anseligste Arkade

Vrigsted Kirke.

(over 2,5 m bred) fører ind til Forhallen, der oprindl. har haft en flad, af Fraadstenskvadre muret Kuppelhvælving. Fra den søndre af de to, knap $\frac{2}{3}$ m brede, nu begge blindede Sidearkader har der været Opgang til en ejendommelig Stentræppe (omtr. $\frac{1}{2}$ m bred), som med til Dels i Murtykkelsen anbragte Løb strækker sig rundt om Taarnets fire Sider. Den nordl. Arkade er kun anlagt for Symmetriens Skyld. Taarnet har vistnok haft tre Stokværk over Hvælvingen og lavt, firsidet Spir (ligesom

det nuv.). I Skibet og Koret spores flere Vinduer; Norddøren ses tilmuret. I sen Midalder indbyggedes Hvalvinger i Skib og Kor (Apsis beholdt sin Halvkuppelhvalving), og Hvalvingen i Forhallen ommuredes med Mursten. Ved en uheldig Restauration i 1876 tilføjedes bl. a. Vaabenhuset. Ny Altertavle med et Krucifiks. Romansk Granitfont. Døbefad af Messing med flere Sæt graverede Vaabenmærker, de ældste, fra 1618, tilhører Niels Lykke og Karen Gyldenstjerne. Prædikestol fra Chr. IV's Tid. Der er fundet Rester af Kalkmalerier paa Skibets Vægge og Korbuen fra c. 1200. (Om Kirken se Løfler, Uds. over D. Kirkeb., p. 140 fig., og Helms, Tufstenskirker, p. 111).

I Vrigsted oprettedes 1866 af et Aktieselsk. en Folkehøjskole med L. Maltesen som Forstander; han overtog 1879 Højskolen som Ejendom og overdrog den 1902 til Svigersønnen Carl Hanssen. Nu er Skolen omdannet til Efterskole. (Se Højskolebl. 1891 Sp. 1406).

C. 15 Gravhøje, alle nu sløfede, kendes i Sognet; een af dem indeholdt to firsidede, satsatte Gravkamre.

Vrigsted har vistnok før Reformationen været Anneks til Stovby; derefter blev Hornum Anneks til Stovby.

Litt.: A. Jørgensen og L. Maltesen, Lidt fra V. Sogn, i Vejle Amts Aarb. 1908. — L. Maltesen, Lidt mere om nogle Vrigsted-Mennesker for 40 Aar siden, sst. 1909.

As Sogn (A.-Klaking Km.) omgives af Annekset Klaking, Raarup og Glud Sogne samt Kattegat, i hvilken Halvøen Ashoved, begrænset af As Vig og Sandbjerg Vig, skyder ud. Kirken ligger c. 16 km SØ. for Horsens og c. 30 km ØNØ. for Vejle. De lavliggende, jævne Jorder (Ashøj, 25 m) er overvejende dybmuldede, pletvis lerede; ved Kysten sandede Strækninger, især mod N. (As Hede) og S. Ashoved Skov (hvor der findes en mægtig Granitblok, 8 m lang, 4 m bred og 2,5 m høj over Jorden), Humlegaard Sk. En Del Eng mod N. ved Skjolde Aa, der her løber ud i Kattegat, langs Sognets Vestgrænse og mod S. (Haabet, inddæmmet og tørlagt 1883 af Kmhr. v. Oppen Schilden; en Sten med Indskr. minder herom).

Befolkning i 1925: 761 (1801: 556, 1850: 660, 1901: 681). Gde og Hse (1921): 174. Det saml. Hartk. (1905): 265 Td.; 50 Gde med 245 og 79 Hse med 20 Td. Hartk., samt 10 jordløse Hse. Ejds. (1924): 3239, deraf Jordv.: 1532. Areal: 1766 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 36 ha, Rug 59, Byg 143, Havre 248, Blands. til Modenhed 78, Kartofler 12, Foderroer 156; Brak udgjorde 83 ha, Grønfoder og Græsning 652, Haver o. l. 24, Tørvemoser 20, Skov 199, Heder og Lyngbakker 7, Vandar. 8. Kreaturhold (1924): 207 Heste, 1362 Stk. Hornkv. (deraf 698 Køer), 34 Geder, 191 Faar, 746 Svin.

I Sognet Byerne: *Kirkholm* (1664 Kiercheshollum) med *As* (c. 1300 Asnes) *Kirke* og *Præstegd.*; *Opperby* (1664 Offuerbye) med Skole (As Centralskole paa Opperby Mark, opf. 1914, Arkt. Fussing), Forskole, Forsamlingshus (opf. 1901) og Kbmshdl.; *Hosby* (1610 Husbye) med Kbmshdl.; *Asløkke* med Forskole og Kbmshdl. Saml. af Gde og Hse: *Sønderhaab* (1664 Synderhaab), *Hvillerup*, *Hedeuse* (1688 Heede huusit). Gaarde: Hovedgaarden *Palsgaard* (1446 Palnsjord) med Vandværk har 93,3 Td. H., Ejds. 1,020, Jordv. 420; c. 524 ha, deraf Ager 350, Eng 146, samt et Skovdistrikt: 558 ha (deraf 525 bevokset), Ejds. 510, Jordv. 204. *Ringstholm* (1664 Ringstedhollum) har 24,0 Td. H., Ejds. 198, Jordv. 138; c. 142 ha. *Damsgd.* (1664 Damsgaard), *Bæklund* (1664 Bechlund),

Dyrgd. (1664 Diurgaard), *Tomashøj* (1664 Tommis høj). *Isager Andelsmejeri* (opr. 1888). *Jægersborg*, Skovfogedhus. Fabrikken *Emulsion* ved Palsgd. (fremstiller Margarineolie, Malerfarver og Sæbe, beskæftiger c. 20 Mand). — I Sognet var der 1925 7 Fiskere, deraf 6 Erhvervsf., der ejede 10 Fartøjer (deraf 1 Motorf.) til Værdi 3700 Kr. og Redskaber for 13,320 Kr.; Værdien af Fangsten (Sild, Torsk og Rødspætter) udgjorde 11,000 Kr.

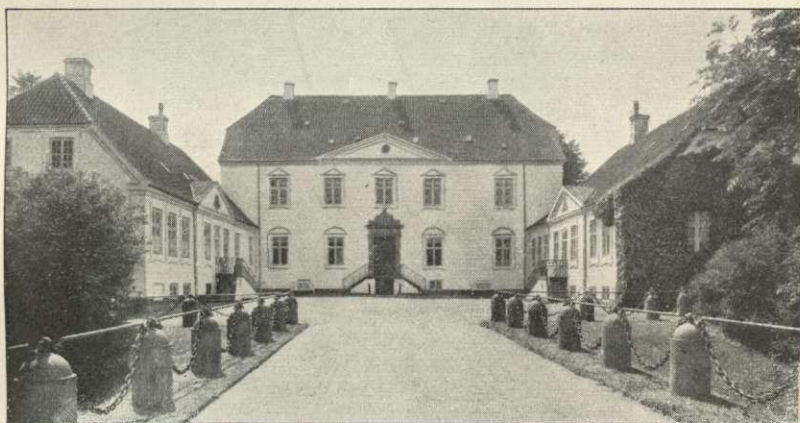
As S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærg Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærg-Hatting Lægekr. (Hornsylde), Bjærg m. fl. Hrd.s Skattekr., Bjærg Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 5. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 118. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. Skibets østl. Del og Koret er opf. i romansk Tid af raa Granit, men delvis ombyggede omtr. 1300 med Munkesten. Enkelte rundbuede Vinduer (tilmurede) ses i Skibets Nordmur og i Koret. Korbuen er spidsbuet. I sentgotisk Tid indbyggedes Hvalvinger i Kor og Skib. Noget senere, men endnu i Middelalderen, forlængedes Skibet omtr. 5 m mod V., og Taarn og Vaabenhus opførtes. D. Atl. nævner et 1572 opf. Kapel, bygget af Mourids Podebusk over Fættener Hartvig Juul til Estrupgaard. I 1904 underkastedes Kirken en Restaur. under Ledelse af Prof. Amberg. Ved den Lejlighed fremdroges nogle enkle Kalkmaleri-Dekorationer, hvoribl. en Fremstilling af Fablen om Ræven og Storken samt Aarst. 1515. 1905 fik Kirken nyt Inventar, Prædikestol, Altertavle (med Bill. af Korsfæstelsen, af en spansk Kunstm.), Stolestader, Orgelpulpitur og Herskabsstole med udsk. Vaabenskjolde, alt af Egetræ i gotisk Stil efter Tegn. af Arkt. Estrup. Døbefont fra Midten af 18. Aarh. Alterkalk fra 1758 med Billernes og Arenfeldternes Vaaben. Over Korbuen et sentgotisk Krucifiks. Klokker, fra 1510, er indviet til Evangelisten Johannes (Udall: Kirkeklokker p. 119).

Palsgaard tilhørte Hr. Jacob Kalf, hvis Søn Axel K. eller Knob 1412 skal have opbygget Hovedfløjen (en Indskriftsten, der meldte om dette, fandtes endnu 1806). Senere var flere Familier, deribl. Galter og Rosenkrantz, lodtagne i P. Af den første Slægt nævnes Ebbe Mogensen († 1500 i Ditmarsken), hans Søn Rigsrd. Hr. Peder Ebbesen († 1548 paa P.), hans Søn Gjord G. († 1591) og dennes Sønner Mogens G. († ugift 1611) og Axel G. († 1614); af den anden Slægt Rigsrd. Hr. Ludv. Nielsen R. († c. 1490), hvis Sønner Niels og Claus R. nævnes til P., og hvis Datter Karen ægtede Rigsrd. Mog. Munk († 1558); deres Sønner Rigsrd. Oluf M. († 1569) og Ludv. M. († 1537) var lodtagne i P. Det samme gjaldt Hartvig († 1572) og Chrf. Juel († 1588) efter deres Moder Lene Ludvigsd. Rosenkrantz, og Ludv. Olsen Gyldenstjerne († 1536) og hans Broder Anders G. († 1534) efter deres Moder Anne Ludvigsd. Rosenkrantz, samt Axel Nielsen Arenfeldt, hvis Hustru Anne Hansd. Skeel var en Datter af Gertrud Ludvigsd. Rosenkrantz. Den bekendte Jens Hvas til Kaas (henrettet 1536) havde med sin Hustru Gertrud Andersdatter Munk faaet en Part i P., som han 1528 mageskliftede til Mog. Munk, og flere Partsejere nævnes (jfr. Kolderup-Rosenvinge, Gl. danske Domme I p. 95 og II p. 119 og 285). Axel Arenfeldts Søn Hans Axelsen A. († 1611) skrev sig til P., som derefter kom til hans Datter Ingeborg († 1658), g. m. Ernst Normand til Selsø († 1645), der forenede Gaardens forskellige Dele (en Part købte han 1630 af Morten Pax); hans Datter Kirstine bragte 1658 P. (96, Bøndergods 407 Td. H.) til sin Mand Joach. Fr. Pentz til Aastrup, der blev forarmet i Svenskekrigen, hvorefter Kansleren Peter Reedtz 1665 gjorde Indførsel i P., som blev ham udlagt for c. 20,000 Rd. Han skal 1666 have lagt Jorderne fra 2 Gde, der hed Rødbjærg, ind under P. Efter hans Død 1674 gik P. i Arv til hans Søn, Etatsrd. og Amtmd. Holger R., † 1707, dennes Enke Berte Christine Baronesse Juel († 1732) og Søn Niels Juel R., † 1742, hans Enke Mette Joh. Arenfeldt († 1762, g. 2. m. Henr. Bille til Holbækgd.) og Søn Holger R., † 1803, som 1795 solgte P. (91, ufri Jord under Hgden 13, Tiender 22, Bøndergods 533 Td. H.) for 83,000 Rd. til sin Søn Niels Juel R. († 1830), „skønt det ikke kan nægtes, at den er 120,000 Rd. værd“. Fra ham kom P. til hans Søn, Gehejmerd., Kmhr. Holger Chr. R., † 1857 (da han 1845 udløste en yngre Broder af P., vurderedes den til 300,000 Rd.), som oprettede et Observatorium paa Gaarden, der endnu 1850 havde 405 Td. H. Bøndergods. Hans Arvinger solgte 1877 P. med Fæste- og Arvefæstegods (80) samt Ringstholm (24 Td. H.) for 1,350,000 Kr. til Prins E. R. O. Schoenaich Carolath, der 1898 solgte

den for 1 Mill. Kr. til Baron F. H. H. Wedel Jarlsberg, som 1908 afhændede den for 1,328,590 Kr. til Direktør E. V. Schou († 1925), hvis Enke den nu tilhører. — Hovedbygningen ligger paa en 6 m høj Banke, der har været omgivet af nu tørlagte og fyldte Grave. Denne Placering kunde tyde paa ret høj Ælde, og selv om det ovenn. Aarstal 1412 ikke lader sig kontrollere, da den paagældende Sten er forsvundet, er den nuværende Midtfløj dog vistnok middelalderlig; den har 1,6 m tykke Munkestensmure og hvælvede Kældere. Endnu i 18. Aarh. var den tre Stokv. høj over Kælderen og havde Taarn og Skydeskaar. Bygningen blev imidlertid helt ændret ved en gennemgribende Ombygning 1803-05, der synes at have givet den det Præg, som den siden i Hovedsagen har beholdt. Taarnet og det øverste Stokværk forsvandt, og de resterende Mure omformedes i Tidens nyklassiske Smag, med Gavltrekant over Gaardsiden og med Halvvalme over Endegavlene. Tillige tilføjedes de to lavere Sidefløje, den østre bygget 1804, den vestre 1805 (paa Dske Atl.s Tid havde Bygningen 2 Fløje). Siden er Bygningen restaureret 1893-94 og 1898-99, fra hvilken Tid de nuværende Vinduesindfatninger vistnok

Palsgaard.

stammer. Omkring den gamle Have, der er rig paa sjældne og smukke Træer fra H. C. Reedtz' Tid, navnlig Løvtræer, saavel danske som udenlandske Arter, har Baron Wedel Jarlsberg c. 1900 anlagt en engelsk Park. Det nævnte Observatorium er ombygget til et Havetempel i dorisk Stil. Avlsgaardene paa P. og Ringstholm er nybyggede. (Litt.: J. Clausen, P., i Dske Hgde ved 1920 III).

NØ. for Gaarden, hvor Ashoved Møllegaard ligger, er der paa et Bakkedrag mod Forstranden et middelalderligt Voldsted, omgivet af Grave og tidligere Vanddrag. Ved en Tværgrav er Voldstedet delt i to firkantede Banker; den østl. hæver sig godt 5 m, den vestl. 3,25 m over Gravens Bund. Paa forskellige Steder i Banken er der fundet Munkesten med Spor efter Ild og Klumper af sammensmeltet Jærn, der viser, at Gaarden er brændt.

Ringstholm (Ringstedholm) var 1662 en Bondegd. (7½ Td. H.) under Palsgd.; 1789 var den endnu en Bondegd. (8 Td. H.), hvortil var henlagt nogen fri Jord og snart efter blev den en Forpagtergd. Gden, der fremdeles følger med Palsgd., var 1850 19½ Td. H.

I Humlegaards Skov er 1900 af Baron Wedel Jarlsberg rejst en Mindestøtte over Slægten Reedtz.

I Sognet nævnes 1502 en Gd. „Aszing Birckelund“, 1688 „Munchegaard“ og „Raffuensig“ (den sidste endnu i Dske Atl.), 1688 „Stoere- og Lille-Roedbiærg“, Gde (som dog var lagt under Palsgd.), samt Assens Mølle, der endnu findes i 19. Aarh. „As aae“ nævnes 1414.

Ved Ringstholm ligger en fredl. Gravhøj omsluttende et firsidet Dyssekammer sat af 5 store Bæresten, hvorover en svær Dæksten. I øvrigt kendes i Sognet kun ganske enkelte jordfaste Oldtidsmindesmærker, deribl. ved Kirkholm paa en lav Skrænt ud mod Stranden en mindre Gravhøj. Ved Ringstholm er truffet en Affaldsdyng fra den yngre Stenalder,

og i en Banke SV. for Overby adskillige Urnegrave fra Jernalderen. — Den i Hrd. meget bekendte, store og højtliggende *Ashej*, i hvilken Sagnet lader Kong As være begravet, er snarest en naturlig Grusbakke.

I Middelalderen synes Raarup og As at have været eet Pastorat (se Ældste d. Archivregistr. II p. 160). Sagnet hed før Assens (?: Asnæs), men ved kgl. Res. af $\frac{22}{4}$ 1896 fik det sit nuv. Navn.

Litt.: Fr. Melbye, Kalkmalerierne i As Kirke, i Vejle Amts Aarb. 1905.

Klakring Sogn (*As-K. Km.*),

Anneks til As, omgives af dette, Kattegat (Sandbjerg Vig) og Vejle Fjord, mellem hvilke en Halvø, der ender i Bjørnsknude (1664 Biorrens Knude), skyder ud, samt Barret og Raarup Sogne. Kirken ligger c. 18 km SSØ. for Horsens og c. 26 km Ø. for Vejle. De temmelig jævne Jorder (fra Højrumssbanke, med højeste Punkt 92 m, en vid Udsigt) er overvejende lerede, dog ogsaa sandede, især mod NØ. En Del Skov (Nørresk., Hestehave, Toftesk., Klakring Haver, Strandore). Ved Sandbjerg Vig en Del Eng (Søkær). Juelsminde er om Sommeren et søgt Udflugts- og Badested. Gennem Sagnet gaar Horsens-Juelsminde Banen.

Befolkning i 1925: 1655 (1801: 517, 1850: 564, 1901: 1162). Gde og Hse (1921): 342. Det saml. Hartk. (1905): 220 Td.; 54 Gde med 181 og 156 Hse med 39 Td. Hartk., samt 2 jordløse Hse. Ejds. (1924): 4397, deraf Jordv.: 1560. Areal: 1601 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 20 ha, Rug 51, Byg 131, Havre 229, Blands. til Modenhed 60, Kartofler 19, Foderroer 146; Brak udgjorde 67 ha, Grøn-foder og Græsning 433, Haver o. l. 53, Tørvemoser 1, Skov 316, Heder og Lyng-bakker 24, Vandar. 3. **Kreaturhold** (1924): 227 Heste, 1196 Stk. Hornkv. (deraf 644 Køer), 12 Geder, 70 Faar, 978 Svin.

I Sagnet Byerne: *Klakring* (1420 Clachrund) med Kirke (noget V. for Byen), to Skoler (østre og vestre; to Forskoler, østre og vestre, er opf. 1916, Arkt. Fusing), Forsamlingshus (opf. 1898), Epileptikerhjem (Stormly, opr. 1923, c. 10 Pl.), As-Klakring Sognes Spare- og Laanekasse (opr. 1882; $\frac{21}{3}$ 1924 var Indsk. 549,702, Reserver 13,435 Kr.), Kbmshdrl., Brugsforen., Ml., Andelsmejeri (opr. 1888 som Fællesmejeri, ombygg. 1903), Vandværk (privat), Jærnbane- og Telegrafst. samt Postesp.: *Vesterby* (1610 Westerbye) med Jærnbanehpl.; *Juelsminde* — $\frac{5}{11}$ 1925: 797 Indb. (1921: 146 Gde og Hse; 1911: 363 Indb. med bl. a. flg. Erhverv: Fiskeri 68, Landbr. 17, Haandv. og Ind. 101, Handel 47, Transport 71) — med Filialkirke, Præsteb., Skole og Forskole, Kysthospital for kirtelsvage Børn (opr. 1902), Julemærkehjemmet til Rekreation af brystsyge Børn (tidl. „Buddes Minde“, opr. 1904, i en privat Villa), Kuranstalt, Badehotel (Færgegaarden), Afholdshotel, mange Kbmshdrl., Brugsforen., Teglværk, Cementvarefabr., Kalkværk, Savskæreri, Træskofabr., Vandværk (privat), Havn (anl. 1896, ved Østmolen indtil 3,5 m Vand, iøvrigt under 1 m), Toldkontrolsted, Endestation for Horsens-Juelsminde Banen (se p. 127), Telegrafst., Posthus (opf. 1919-21, Arkt. Bygningsinsp. J. Vilh. Petersen). Saml. af Gde og Hse: *Vesterager*, *Øksnehavekrog*, *Strandhuse*, *Grønbjærg*. Gaarde: *Vesterbygaard*: 10,7 Td. H., Ejds. 110, Jordv. 65; c. 62 ha, deraf Ager 40, Eng 11, Skov 7. *Ravnborg*, *Klakringgd.*, *Helbjerg Vandml.* (1610 Heldbierrig Mølle) med Savskæreri. *Bolbroholt*, Skovfogedhus. — I Sagnet var der 1925

42 Fiskere (deraf 40 Erhvervsf.), der ejede 49 Fartøjer (deraf 18 Motorf., de 7 paa 5-15 Tons) til Værdi 67,100 Kr. og Redskaber for 106,610 Kr.; Værdien af Fangsten (Sild, Torsk, Rødspætter og Blankaal) udgjorde 85,751 Kr.

Klakring S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskr. 119. Lægd. *Begge Kirker er selvejende.

Klakring Kirke er oprindl. fra romansk Tid af raa Kamp, men maa være nedbrudt omtr. 1350 med Undtagelse af den nederste Del af Skibets nordl. og sydl. Mur og paany opf. af Munkesten. Den bestaar nu af Kor og Skib samt Vaabenhus mod S. Henimod Slutn. af Middelalderen fik Kor og Skib Hvelvinger, og omtr. samtidig forlængedes Skibet c. 6 m mod V. (muligvis Underdelen af et senere nedbrudt Taarn) og fik her fladt Bjælkeløft (Kongebrev fra 1594 om Hjælp til Reparation af den brøstfædige Klackerund Kirke). Omtr. 1870 blev Kirken restaureret, ved hvilken Lejlighed bl. a. Vaabenhuset opførtes; en lille Tagrytter anbragtes 1867 over Skibets Vestgavl. Altertavle fra 1918 med Kopi af Joakim Skovgaard: Den gode Hyrde. Rester af den tidl. Altertavle, fra sidste Halvdel af 18. Aarh., ligger paa Vaabenhusloftet. Romansk Granitfont med Rebsnoing. Prædikestol fra c. 1625. Et Ligkapel er opf. 1925 (Arkt. Norn).

Juelsminde Kirke.

Juelsminde Kirke er opf. 1911-12 (indv. $\frac{9}{16}$ 1913) efter Tegn. af Arkt. Magdahl Nielsen, en Korskirke i gotisk Stil med Kamgavle paa Korsarmene og tregavlet Kor; det firkantede Taarn mod V., gennem hvilket Indgangen er, bærer pyramideformet teglhængt Spir; ogsaa Kirken har rødt Tegtag. Det indre er overhvalvet. Altertavle med Maleri af P. A. Schou (Korsfæstelsen), Døbefont af Klæbersten. Glasmaleri i Sydvinduerne. Prædikestol, Stolestader og Korstole i rigt udskåret Egetræ. Opførelsen af Kirken og Præsteboligen bekostedes (i alt c. 80,000 Kr.) af Godsejer E. Schou, Palsgaard, og en Sum, som var indsamlet i Menigheden til Kirkens Opførelse, henlagdes til fremtidig Vedligeholdelse. Paa Kirkegaarden er begravet Godsejer E. Schou, † 1925.

Juelsminde Færgesgaard byggedes 1813 af den dav. Ejer Niels Juel Reedtz og fik Navn efter ham. I tidligere Tid var der Færgesfart mellem Fyn og Jylland over Bogense og Klakring Strand, d. v. s. til Juelsminde (omtalt af Arent Berntsen 1654); 1836 var der fast Tur en Gang ugentlig; Heste og Køretøjer overførtes.

Paa Klakring Marker har der været c. 20 jordfaste Oldtidsmindesmærker, alle nu dog forstyrrede eller sløjfede; ikke mindre end 12 af disse vides at have været Dysser eller Høje med store Stenalders Stengrave.

Efter Opførelsen af Juelsminde Kirke oprettedes her 1913 et residerende Kaldskapellani, der 1925 omdannedes til et residerende Kapellani.

Raarup Sogn, det største i Herredet, omgives af Barret, Klakring, As, Glud, Skjolde, hvorfra det skilles ved Skjolde Aa, Ut, Bjærge og Nebsager Sogne. Kirken ligger c. 11 km SSØ. for Horsens og c. 25 km ØNØ. for Vejle. De højtliggende

og især mod S. bakkede Jorder (højeste Punkt, Troldemose Bakke, 110 m, med trigon. Station, hvorfra vid Udsigt; Himmelkol) er stærkt lerede, til Dels med Lerunderlag. I den nordl. Del og paa en Del af Nordgrænsen løber Skjolde Aa, der optager Raarup Aa med Egelund Bæk. En stor Del Skov (Klejs Sk. med Sommerrestauration, Løttrup Sk., Enemærket m. m.), Eng og Mose (ved Skjolde Aa og langs Østgrænsen). Ved Vestgrænsen gaar Horsens-Juelsminde Banen.

Befolkning i 1925: 2130 (1801: 1197, 1850: 1905, 1901: 2151). Gde og Hse (1921): 491. Det saml. Hartk. (1905): 697 Td.; 140 Gde med 613 og 285 Hse med 84 Td. Hartk., samt 7 jordløse Hse. Ejds. (1924): 8919, deraf Jordv.: 4667. Areal: 4251 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 92 ha, Rug 154, Byg 391, Havre 670, Blands. til Modenhed 309, Kartofler 36, Foderroer 478; Brak udgjorde 158 ha, Grønfoder og Græsning 1231, Haver o. l. 72, Tørvemoser 9, Skov 489, Heder og Lyngbækker 7, Vandar. 13. Kreaturhold (1924): 653 Heste, 3832 Stk. Hornkv. (deraf 2129 Køer), 39 Geder, 169 Faar, 2883 Svin.

I Sognet Byerne: *Raarup* (1320 Ruthorp mark) med Kirke, Præstegd. (Hovedbygning opf. 1906), Skole (opf. 1849) og Forskole (opf. 1903), Forsamlingshus (opf.

1889), Raarup Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1884; $\frac{31}{100}$ 1924 var Indsk. 170,529, Reserver 13,063 Kr.), Kbmdshdlr., Vej- og Vandml., Andelsmejeri (Kirkedal, opr. 1887, ombygg. 1912) og Posteksp.; *Nebel* (1442 Westernybel); *Glattrup* (1664 Glatterup) med Forskole og Privatskole; *Skævlund* (1367 Skiuelund) med Vandml.; *Aastrup* (1420 Astrop) med Skole, Fattiggård med Alderdomsasyll (opr. 1876, 39 Pl., Asylet indr. 1900), Brugsforen. og Kbmdshdl.; *Nøttrup* (1610 Nøttrup); *Klejs* (1610 Kleiss) med Filiakirke, Kapellanbl. (opf. 1915), Skole og Forskole (opf. 1912), Ml., Brugsforen. og Kbmdshdl.; *Gramrode* (1477 Gramrode) — $\frac{5}{11}$ 1925: 178 Indbyggere

(1921: 28 Gde og Hse) — med Forsamlingshus, Kbmdshdlr., Jærnbane- og Telegrafstation samt Postekspedition; *Lindved* (1420 Lindvet) med Skole; *Ravnholt* (1408 Raffinsholt) med Ml. og Brugsforen.; *Senballe*; *Gram* (1477 Gram), hvoraf noget i Bjærgene S. Saml. af Gde og Hse: *Neder-Gram*, *Ejendom* (Ejendom; 1688 Fandens Eyendomb), *Raarup Østermark* med Kbmdshdl. Gaarde: Hovedgaarden *Møgelkær* (1432 Møgelkiard) har 38,7 Td. H., Ejds. 420, Jordv. 247; c. 248 ha, deraf Ager 160, Eng 63, Skov 22. *Kalsbøl* (1610 Kalsbøll): 38,5 Td. H., Ejds. 365, Jordv. 240; c. 201 ha, deraf Ager 157, Eng 2, Skov 33. *Lottrup Ladegaard* (c. 1300 Loppæthorp, 1420 Loptrop), der drives under Palsgd., har 20,9 Td. H., Ejds. 361 (deraf Skoven 176), Jordv. 196 (deraf Skoven 76); c. 277 ha, deraf Ager 94, Eng 13, Skov 160 (Skoven er medregnet under Palsgaards Skovdistr., se p. 541). *Langager*: 16,4 Td. H., Ejds. 152, Jordv. 99; c. 92 ha, deraf Ager 69, Eng 11, Skov 8. *Klejsgaard*: 13,6 Td. H., Ejds. 155, Jordv. 90; c. 76 ha, deraf Ager 52, Eng 9, Skov 9. *Karlsminde*: 13,5 Td. H., Ejds. 145, Jordv. 86; c. 64 ha, deraf Ager 55, Eng 8. *Gramrodegd.*: 12,1 Td. H., Ejds. 133, Jordv. 86; c. 71 ha,

deraf Ager 67, Eng 1, Skov 2. *Lundbæk*: 11,3 Td. H., Ejds. 120, Jordv. 72; c. 72 ha, deraf Ager 57, Eng 4, Skov 7. *Holstdal*: 11,1 Td. H., Ejds. 115, Jordv. 62; c. 56 ha, deraf Ager 43, Eng 6, Skov 5, Mose 1. *Store- og Lille-Lundgd.* (1420 Rorup Lundegard), *Ikær* (1664 Ikær), *Stenkær* (1610 Steen Kier), *Revsgd.* (1610 Refsgaardt), *Revsgaardlund*, *Ørnsvig* (1610 Wormsuig, 1664 Oringswig, 1688 Ørnswiggard), *Nøttrupgd.*, *Krageborg* (1688 Kraghuuset, i Dske Atl. Kragborg Boel). *Brandstub* (1408 Brendtorp, 1664 Brandstob), udstykket 1924. *Egelund Vandml.*

Raarup S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærg Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærg-Hatting Lægekr. (Hornslyd), Bjærg m. fl. Hrdr.s Skattekr., Bjærg Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 5. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' Lægd 127 (vestre) og 128 (østre Fogderi). Begge Kirker er selvejende.

Kirken, indviet til Skt. Anna, bestaar af Apsis, Kor og Skib, Vaabenhus mod S. og Kapel paa Korets Nordside. Den halvrunde Apsis samt Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten og Granitkvadre med Skraakantsokkel (under Apsis dog Dobbeltokkel med Tovstav over Skraakant).

Apsidens oprindelige Halvkuppelhvelving og Granitkorbu, med profilerede Kragbaand, er bevaret. Norddøren og flere Vinduer ses tilmurede. I Middelalderens seneste Del indbyggedes Hvelvinger i Skib og Kor. Kort efter forlængedes Skibets Mure omtr. 7 m mod V.; denne Forlængelse, af Munkesten og med fladt Bjælkeloft, er maaske Underdelen af et nedbrudt Taarn. Vistnok samtidig tilbyggedes Vaabenhuset. Kapellet er opf. 1620 for Knud Gyldenstiernes Slægt (iflg. en Stentavle paa Nordmuren). Senere ommuredes Partier af Kirken (paa Skibets Vestgavl Aarst. 1794). Altertavle og Prædikestol er gode Snitværksarbejder fra Beg. af 17. Aarh., den første (1602) med Johan Ruds til Møgelkær og Hustru Anne Hardenbergs fædr. og mødr. Vaaben; i Midtfeltet et nyere Maleri (Opstandelsen). Romansk Granitfont med Dyrefigurer. I Skibet et Krucifiks fra sentkøtolsk Tid. Orgel fra 1897, skænket af Sognebeboerne. I Kapellet et rigt Sandstensepitafium over Knud Gyldenstjerne († 1627) og Hustru Sophie Lindenov, samt en Sarkofag, hvori hviler Generalløjtn. Otto Baron Rantzau, † 1771. Under Kapellet er der hvalvet Begravelse. Paa Kirkegaarden et Ligkapel.

Filialkirken i Klejs er opf. 1908-09 (indv. ^{81/1} 1909) efter Tegn. af Arkt. Ahlmann. Den lille Bygning, der bærer Spir, har indvendig fladt Bjælkeloft, og rummer 115 Siddepladser.

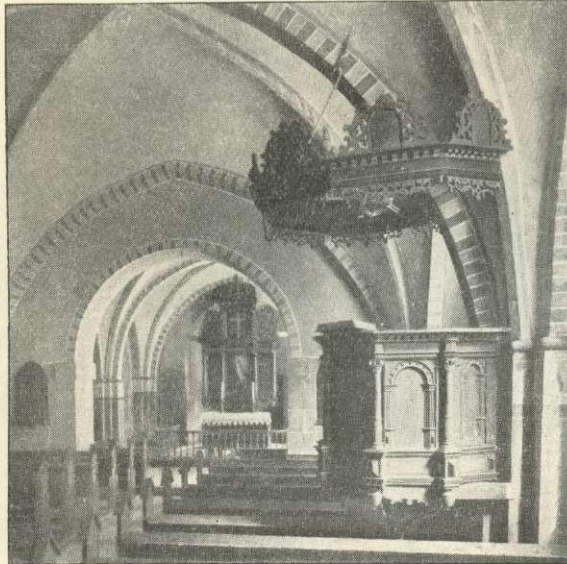
Møgelkær hed 1408 *Kærsgaard* og blev da tilskødet Roskilde Bispestol af Hr. Jakob Kalf; 1409 tilhørte den Thomas Vesteni, 1456 og 1489 Peder Holk (Vesfeni). Dennes Datter Gerlof ægtede Henneke Limbek, der 1459 solgte M. til Hr. Erik Ottesen (Rosenkrantz); † 1503, og Hr. Knud Henriksen (Gyldenstjerne), † c. 1467. Med førstnævntes Datter Kirsten kom M. til Jørgen Rud († 1504), hvis Søn Rigsrd. Hr. Knud Rud († 1554) og Sønnesønner Rigsrd. Erik R. († 1577) og Sølhelten Otte R. († 1565) derefter ejede den. Sidstnævntes Søn Johan R. († 1609 uden Born) tilskiftede sig 1579 en Part af Gden af Fru Karen Christoffersdatter Gyldenstjerne, Enke efter Holger Rosenkrantz til

Raarup Kirke.

Boller (da begge disse stammede fra de to Mænd, der købte M. 1459, drejer det sig vel om en i en af disse Familier nedarvet Part). Johans Søster Mette Rud († 1596) var g. m. Henr. Knudsen Gyldenstjerne til Aagaard († 1592), hvis Søn Knud G. († 1627) ejede M.; hans Enke Sophie Lindenov ægtede Gehejmerd. Henrik Rantzau til Schönweide († 1674), hvem hun tilbragte M. (1638 52 Td. H.; 1661 var Gd. og Gods 768 Td. H.). Efter hans Død gik M. over til Grev Mogens Friis. Den (1770 64 Td. H., Tiender 90, Bøndergods 356) fulgte som Allodialgods med Grevskabet Frijsborg til 1844, da den lagdes ind under dette. Da Grevskabet 1920 blev ophævet, afgaves en Del af Gdens Jorder til Udstykning. Resten solgtes 1922 til den dav. Forpagter Alfr. Ravn for 1/2 Mill. Kr. — Den ældre Hovedbygning (opf. 1571, se ndf.), der bestod af et større og to mindre grundmurede Huse, og som nedbrødes 1863, laa ved Randen af

Raarup Kirkes Indre.

et Engdrag, hvorigennem Skjolde Aa løber, og var omgivet af brede Grave. Den nuvæ. Bygning, af Grundmur, 1 Fløj, 1 Stokv., ligger c. 125 m længere mod N. — Straks S. for Udlængerne ligger Rester af et firsidet Voldsted fra Renæssancetiden, hvorpaa Hovedbygningen laa indtil 1863. Ifl. Indskrifttavler var den opført 1571 og i Knud Gyldenstiernes Tid, men var senere ombygget. Ved Østsiden af Borgegaardsporten var der i ældre Tid et Kapel, men paa Dske Atl.s Tid var det øde og indrettet til Beboelse for Forpagteren. Det middelalderlige Kærsgaard har efterladt sig et stærkt udjævnet Voldsted SV. for Gaarden, tæt S. for Skjolde Aa: en lav, rund Borgbanke (50 Skridt i Diam.), *Hør-*

høj, der oprindeligt har hævet sig i Vanddrag og været omgivet af Grav indenfor en Ringdæmning. 1920 er der fundet stærkt ødelagte Bygningsrester af Kamp og Mursten. (Horsens Avis ^{24/12} 1920; Aarhus Stifts Aarb. 1921 p. 136 ff.). — Ifl. Præsteindberetn. 1756 skal der paa Aastrup Vestermark have ligget et gl. Bygningsfundament.

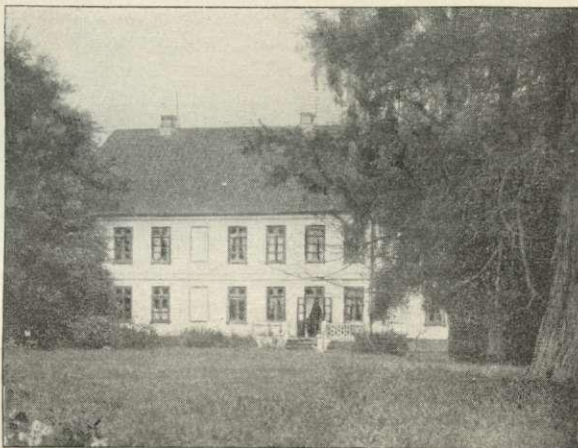
Kalsbøl var forhen en By, hvori laa en Gd. Blesberg (1664 Blegsbierre), som Kronen 1575 mageskiftede til Holj. Rosenkrantz. 1661 laa Kalsbøl (10 Td. H.) under Barretskov som Bondegd., der af Tønne Reedtz' Arvinger skødedes til Fogden Vogn Jensen, som 1685 fik kgl. Konfirmation paa dette Skøde. Gaarden tilhørte derefter Hans Jørgensen († 1729), hvis Enke ægtede Peder Braae, der døde 1760 som Ejer af K., der saa kom til Chr. Jensen. I Beg. af forr. Aarh. tilhørte den Adolfine Sophie Secher f. Müller (forh. til Sødringholm, † 1820), som 1812 skødede den (9 1/2 Td. H.) til Kammerjkr. P. C. D. v. Bardenfleth († 1827) og Forv. Th. Kragh (senere til Sohngaardsholm) for 46,000 Rd. De solgte den s. A. for 58,000 Rd., omskrevet til 14,500 Rd. N. V., til Hans Wulff til V.-Nebel Ml., som 1813 afhændede den for 17,917 Rbd. N. V. til Rasm. Conradsen (senere til Nørlund), der 1816 skødede den for 32,333 Rbd. N. V. til Købmd. Knud Monberg i Horsens, der s. A. solgte den til Mette Christ. Lund († her 1857), Enke efter N. Hastrup til V.-Kejlstrup. Hun ægtede 1817 Krigsråd. Georg Henr. Munch († 1866), der 1826 lagde en Gd. i Klejs under K., som 1850 var 33 1/2 Td. H. Fra ham kom K. 1852 til hans Hustrus Svigersøn Ex. jur. Jac. Chr. Worm († 1895), som 1865 solgte den for omt. 112,000 Rd. til Forp. paa Bygholm L. C. A. Schäffer. Han afhændede den 1895 for 240,000 Kr. til Bryggeriejer Herm. Levy af Horsens, hvis Enke Sofie L.

den derefter tilhørte. Nuv. Ejer er Joh. H. Levy. — Hovedbygningen, opf. 1844-45, bestaar af en hvid Hovedfløj i 2 Stokv. med 2 Sidefløje. Den ældste af Ladebygningerne er opf. 1689.

Lottrup Ladegaard var 1661 en Bondegd. (22 Td. H.) under Barretskov, men da den i 7 Aar havde været øde, brugtes den kun til Græsning. 1760 var den (14 Td. H.) tiendefri, men stadig uden Bygninger, kun med et Hus, hvor Skytten og Skovfogden boede. Den fulgte fremdeles med Barretskov og blev med denne 1913 solgt til Greve Brockenhuus-Schack, som afhændede den s. A. for 225,000 Kr. til Ejnar Schou til Palsgd., hvis Dødsbo den nu tilhører.

Nottrupgaard (15 Td. H.) tilhørte Emil Jul. Hansen († 1875), hvis Enke Marie f. Manicus 1876 solgte den for 146,000 Kr. til J. P. Hansen af Mariendal ved Kbhvn., som 1878 afhændede den til J. Chr. Overgaard, der 1910 solgte den for 130,000 Kr. til A. M. Andersen. Derefter kom den til I. C. R. Dahl (senere til Slumstrup), P. Larsen og S. Sørensen, som købte den 1914 for 145,000 Kr.; 1918 blev den af H. Hansen solgt for 250,000 Kr. til S. Munkedal. Nu tilhører den igen S. Sørensen, men en Del af Jorden er 1925 udstykket til Husmandsbrug.

Kalsbøl.

Hovedgaarden *Brendtorp* i „Raffinsholt“ i „Rocketorp“ Sogn (vistnok den nuv. Gd. Brandstøb) blev 1408 af Hr. Jakob Kalf skødet til Roskilde Bispestol. — I *Gramrode* boede 1610 en adelig Dame Magdalene Pogwisch. — I Sognet nævnes 1610 en Gd. „Herildtt“, 1664 „Dalsgaard“ og 1688 Gaarden „Raadenholt“. En By „Nørrewindh“, nævnt 1367, formodes ogsaa at have ligget her.

I Kirkedalen ved Raarup har der været en hellig *Skt. Anne Kilde*.

Af de henv. 30 jordfaste Oldtidsmindesmærker, som kendes i Sognet, har mindst 10 været store Stenalders Stengrave, men kun een af disse, et firsidet Dyssekammer (nu uden Dæksten) V. for Klejs er bevaret. De øvrige Oldtidsmindesmærker er almindelige Gravhøje, nu dog for Størstedelen overpløjede eller sløjfede; blandt de bevarede er et Par mindre Høje i Skoven Enemærket og en større Høj Ø. for Aastrup, i Sogneskellet.

Skjold Sogn omgives af Glud, Raarup, hvorfra det delvis skilles ved Skjold Aa, og Ut Sogne samt Horsens Fjord. Kirken ligger c. 9 km SØ. for Horsens og c. 27 km ØNØ. for Vejle. De mod N. lavtliggende, mod S. ret højtliggende og ujævne Jorder (højeste Punkt Kragehøj, 85 m) er overvejende stærkt lerede. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Horsens til Glud.

Befolkning i 1925: 732 (1801: 424, 1850: 661, 1901: 690). Gde og Hse (1921): 166. Det saml. Hartk. (1905): 279 Td.; 62 Gde med 258 og 78 Hse med 21 Td. Hartk. Ejds. (1924): 3119, deraf Jordv.: 1735. **Areal:** 1402 ha, hvoraf (1919) besaaet

med Hvede 36 ha, Rug 61, Byg 163, Havre 259, Blands. til Modenhed 115, Kærtofler 12, Foderroer 186; Brak udgjorde 58 ha, Grønfoder og Græsning 398, Haver o. l. 24, Torvemoser 3, Skov 33, Vandar. 3. Kreaturhold (1924): 223 Heste, 1385 Stk. Hornkv. (deraf 711 Køer), 17 Geder, 59 Faar, 1069 Svin.

I Sognet Byerne: *Skjolde* (1449 Schiold, 1610 Sckiolde) med Kirke, Præstegd., Skole, Andelsmejeri (Hamlet, opr. 1888, ombygg. 1925) og Brugsforen.; *Brunde* (Brund; 1610 Brunde) med Skole (opf. 1910, Arkt. Ant. Hansen, Vestbirk), Forsamlingshus og Brugsforen.; *Stovrup* (1427 Stoktorp, 1442 Stubbropp); *Vester-Bisholt* (1493 Biisholdt) med Ml. og Brugsforen. *Pevel*, Hse. Gaarde: *Frijslund* har 14,1 Td. H., Ejds. 136, Jordv. 82; c. 74 ha, deraf Ager 63, Eng 4, Skov 4. *Johannesminde*: 13,8 Td. H., Ejds. 127, Jordv. 87; c. 72 ha, deraf Ager 59, Eng 5, Skov 6. *Svanholm, Vestergd.*

Skjolde S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjerge Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjerge-Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjerge m. fl. Hrdr.s Skattekr., Bjerge Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 5. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 115. Lægd. Kirken er selvejende (fra 1923).

Kirken består af Kor og Skib samt Vaabenhus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af store Granitkvadre paa Sokkel med Skraakant. Norddøren og flere Vinduer spores. I sentgotisk Tid indbyggedes Hvalvinger i Skib og Kor. I Aaret 1865 blev Kirken restaureret og Vaabenhuset tilføjet. Altertavle fra 1864 med et Maleri (Christus velsignende Brødet) af Th. Jensen. Kalken er fra 1662 og bærer Dr. Henr. Ernsts og Præsten Rasmus Sørensens Navne. Romansk Granitfont med Dyrefigurer. Prædikestol fra 1864 (den tidl. Prædikestol var mod Sædvane af Murværk). I Kirken tre sentmiddelalderlige Figurer fra en Altertavle (Gud Fader og to Apostle).

Sebdrup By i Skjolde S. nævnes 1449.

Halvdelen af de c. 12 jordfaste Oldtidsmindesmærker, som kendes i Sognet, har været Høje med Stenalder Stengrave, den anden Halvdel almindelige Gravhøje. 2 Dysser laa paa Bisholt Mark, ud mod Stranden (ifl. Dsk. Atl.) Det meste heraf er dog nu forstyrret eller sløffet; paa den yderste Rand af en Bakkekam NØ. for Skjolde ligger umiddelbart ved hinanden 2 Høje med Rester af stensatte Grave.

Skjolde hørte før Reformationen til Ærkedegnen i Aarhus og blev derefter en Tid lang betjent fra Glud-Raarup Pastorat.

Glud Sogn (G.-Hjarnø Km.)

omgives af Skjolde, Raarup og As Sogne, Kattegat og Hjarnø Sund, der skiller det fra Annekset Hjarnø, samt Horsens Fjord. Kirken ligger c. 11 km ØSØ. for Horsens. Sognet deles ved en Dalsænkning (Engdrag), der gaar fra Glud Haab ved Horsens Fjord til As Vig, i en lavere liggende østlig og en højere liggende vestlig Del (højeste Punkt 48 m; ved Horsens Fjord Dysbjærg, hvorfra smuk Udsigt), begge med muldrige og jævne, mod Ø.

lerede, mod N. letsandede Jorder. En Del Skov (Nedersk., Sønderby Sk., Kæret). Mellem Kattegat og Hjarnø Sund skyder Hundshage ud. Ladepladsen Snaptun besøges om Sommeren af en Del Turister og Badegæster. I Sognet ender Landevejen fra Horsens til Glud.

Befolkning i 1925: 1172 (1801: 673, 1850: 915, 1901: 986). Gde og Hse (1921): 259. Det saml. Hartk. (1905): 353 Td.; 82 Gde med 320 og 86 Hse med 33 Td. Hartk., samt 10 jordløse Hse. Ejdsk. (1924): 4268, deraf Jordv.: 2137. Areal: 2138 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 31 ha, Rug 136, Byg 215, Havre 325, Blands. til Modenhed 144, Kartofler 39, Foderroer 257; Brak udgjorde 78 ha, Grønfoder og Græsning 551, Haver o. l. 39, Skov 221, Vandar. 3. Kreaturhold (1924): 255 Heste, 1541 Stk. Hornkv. (deraf 847 Køer), 31 Geder, 68 Faar, 1176 Svin.

I Sognet Byerne: *Glud* (1324 Gluut) — 1925: 197 Indb. — med Kirke, Præstegd., Skole med Forskole, Forsamlingshus (opf. 1889), Fattiggaard for G.-Hjarnø Km. (opf. 1878, c. 25 Pl.), Museum (med Interiører og Genstande, væsentligst Almuesager, fra Bjærge Hrd.; opr. 1911 af Malermester Søren Knudsen, Glud;

Glud Museum.

Bygningen er en Del af et Bindingsværksstuehus (fredl.) fra en 1662 opf. Bondegd., Kbmshdl., Brugsforen., Andelsmejeri (Godthaab, opr. 1884, indtil 1894 Fællesm., ombygg. 1925, Arkt. Lind, Skive) og Brevsamlingssted; *Over-Glud* (1664 Offuer-glud); *Øster-Bisholt* (1688 Østerbidsholt); *Norby* (1403 Nørrebye) med Brugsforen. og Kbmshdl.; *Østrup* (1405 Østrup) med Skole (opf. 1925, Arkt. Jensen, Horsens) og Ml.; *Sønderby* (Over- og Neder-S.; 1501 Sønder bye) med Skole (opf. 1900, Arkt. P. Jensen, Juelsminde) og Brugsforen.; *Snaptun*, Ladeplads ved Hjarnø Sund, med Overfart til Hjarnø (ved Broen 3,7 m Vand; den anløbes af Fjorddamperne fra Horsens), Pakhus, Kro, Kbmshdl. og Brevsamlingssted. Saml. af Gde og Hse: *Stenovad* (1610 Stenuadt), *Allesgaard* (1664 Alliesgaaerd). Gaarde: Hovedgaarden *Jensgaard* (1477 Ensgard) har 38,7 Td. H., Ejdsk. 441, deraf Skoven 167, Jordv. 271, deraf Skoven 82; c. 316 ha, deraf Ager 149, Eng 11, Skov 151. *Kolsgaard* (1610 Koldtzgaard), *Strandkær*, *Lille-Strandkær*, *Borg* (1664 Borrig), *Hamborg*, *Marielund*, *Lystgaarden Tønalle*. — I Sognet var der 1925 21 Fiskere, deraf 11 Erhvervsf., der ejede 33 Fartøjer (deraf 4 Motorf.) til Værdi 10,470 Kr. og Redskaber for 28,200 Kr.; Værdien af Fangsten (Sild, Torsk, Aal og Rødspætter) udgjorde 37,000 Kr.

Glud S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjerge Hrd. m. m., Politkr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjerge-Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjerge m. fl. Hrd.s Skattekr., Bjerge Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 5. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 116 Lægd. Kirken tilhører Ejeren af Jensgaard.

Kirken bestaar af Kor og Skib samt Vaabenhus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af raa Granit med tilhugne Hjørnekvadre. Norddøren og flere Vinduer ses tilmurede.

Glud Kirkes Alter.

I sildig katolsk Tid fik Koret Hvælvinger, og samtidig synes Vaabenhuset at være opført (ifl. D. Atl. har Kirken haft Taarn). Senere ombyggedes større Partier af Murene. Altertavlen er et rigt, bruskbarokt Snitværk af Peder Jensen Kolding, med et Relief (Nadveren), opsat 1654. Kalk og Disk er 1740 efter Præstegaardens Brand blevet istandsatte af Marie Margr. Dreyer, Provsten Poul Gluds Hustru. Malmstøbt Fontekumme fra 1702 (støbt af J. Lehmejer i Glückstadt) paa en Fod af Kamp. Prædikestol fra 1637. I Skibet et sentgotisk Krucifiks, Epitafier over Provsterne Niels Sørensen Glud, † 1711, og Poul Glud, † 1739, samt Mindetavle over nedenn. J. A. Glud og Hustru. I Vaabenhuset Ligsten over Gludernes Stamfader Provst Søren Andersen Jelling, † 1681.

Jensgaard ejedes af Joh. Rud til Møgelkær og 1610 af dennes Søstersøn Knud Gyl-

denstjerne, hvis Enke Sophie Lindenov bragte den (1638 17 Td. H.) med Møgelkær til Gehejmerd. Henr. Rantzau († 1674). Da hun døde barnløs 1666, kom J. til flere af hendes Arvinger; en Halvpart fik hendes Søstersøn Christen Skeel til Bangsbo, † 1670 ugift, hvorefter J. deltes yderligere. En lille Part kom 1671 til Fru Anne Rammel, som efter sin Mand Kansler Peder Reedtz' Død 1676 mageskiftede J. til Jak. Arenfeldt († 1696), hvis Broder Jørg. A. til Rugd. 1690 skødede J. (26 Td. H.) med Gods til Raadmand i Horsens Chr. Nielsen Thonbo († 1707), hvis Sønner Niels og Peder T. 1708 skødede $\frac{2}{3}$ af J. (28 $\frac{3}{4}$ Td. H.) og en Del Gods til deres Broder Matthias Fogh († 1716), hvis Enke Karen Marie Hofman († 1760) 1743 skødede Gaarden med Skov, Tiender og Gods (26, 2 $\frac{3}{4}$, 54 og 217 Td. H.) til sin Søn Kancellisekr. Tøger Hofman Fogh, efter hvis Død 1748 J. med samme Tilliggende paa Aukt. s. A. købtes for 17,800 Rd. af Marie Margr. Dreyer († 1754), Enke efter Provst P. Glud, i hvis Familie den derefter er forbleven. Hendes Søn Kancellird. Jac. Glud († 1793) fik 1772 kgl. Bevill. paa at besidde J. (med underlagt ufri Jord 36 Td. H.) med adelig Frihed. Hans Enke Marie Cathr. Juul († 1802) skødede 1795 Gden (36, 100 og 336 Td. H.) for 60,000 Rd. til

sin Søn cand. theol., Kammerrd. Poul Glud († 1842), som 1830 skødede J. til Sønnen Ex. jur., Kammerrd. J. A. Glud († 1884) med Glud, Raarup og Hjarnø Kirker samt komplet Gods for 50,000 Rbd. Sølv, og han solgte den 1867 med Glud Kirke til Sønnen cand. jur., Justitsrd. P. C. Glud († 1913) for 121,500 Rd. Den nuv. Ejer er hans Brodersøn Poul G., som overtog Gaarden efter hans Død. — Hovedbygningen, opf. 1753, er en teglhængt Bindingsværksbygning, 1 Stokv. med Kvist, med to Sidefløje.

Paa en Mark i Sønderby, kaldet „Kirkeager“, er der opløjet Munkesten, og der er her fundet en romansk Stenlampe (se Asger Kristensen, Et Minde fra Munketiden, i Vejle Amts Aarb. 1920).

Paa Hundshage er der et i Krigen 1807-14 anl. Batteri, desuden Rester af to Skanser fra Svenskekrigene ved Tønalle og V. for Snaptun.

Jensgaard.

1566 gav Fr. II Ordre til at anlægge en Skanse ved Indløbet til Hjarnø Sund.

I Sognet nævnes 1688 „Staugaard“.

Tæt N. for Glud ligger paa flad Mark en nu stærkt forstyrret, større Langdyse; i øvrigt kendes i Sognet nu kun et Par jordfaste Oldtidsmindesmærker, men ifl. Dsk. Atl. fandtes der tidligere mange Gravhøje og „hedenske Altere“ (J. Dysser) her. Ø. for Østrup paa den lave Forstrand er, under Vandet, truffet en lille Stenalders Køkkenmødding. Ved Gaarden Marienlund er under flad Mark fremdraget et Par rigt udstyrede Lerkargrave fra den ældre Jernalder.

Litt.: S. Knudsen, Rasmus Thomessøns Gaard i Glud, Horsens 1915.

Hjarnø Sogn (*Glud-H. Km.*), det mindste i Herredet, Anneks til Glud, bestaar af Øen Hjarnø, der ligger ved Indløbet til Horsens Fjord, skilt fra Hovedsognet ved det smalle, indtil 15 m dybe Hjarnø Sund og fra Alrø ved Alrø Sund. Den er 3 km². Kirken ligger c. 15 km ØSØ. for Horsens. De lavtliggende, jævne Jorder (højeste Punkt 7 m) er frugtbar og lerede.

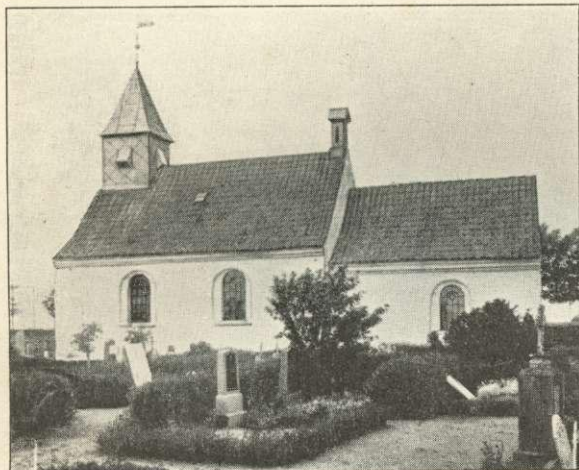
Befolkning i 1925: 186 (1801: 146, 1850: 156, 1901: 152). Gde og Hse (1921): 43. Det saml. Hartk. (1905): 62 Td.; 19 Gde med 56 og 10 Hse med 6 Td. Hartk., samt 3 jordløse Hse. Ejds. (1924): 740, deraf Jordv.: 386. Areal: 312 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 3 ha, Rug 17, Byg 28, Havre 35, Blands. til Modenhed 45, Kartofler 3, Foderroer 46; Brak udgjorde 12 ha, Grønfoder og Græsning 93, Haver o. l.

4, Skov 3, Heder og Lyngbakker 9. Kreaturhold (1924): 52 Heste, 365 Stk. Hornkv. (deraf 206 Køer), 29 Faar, 298 Svin.

Paa Øen Byen *Hjarnø* (1231 Hiarnø) med Kirke, Skole (ombygg. 1902), Forsamlingshus (opf. 1914), Brugsforen. (opr. 1919), Andelsmejeri (opr. 1890, ombygg. 1914-15) og Elektricitetsværk (Andelsselskab, opf. 1921). Paa SV.-Siden af Øen Udskibningsbro (c. 2 m Vand; dagl. Dampskibsforb. med Horsens); paa Vestsiden af Øen to Ledefyr for Besejlingen af Horsens Fjord; der bor Lods paa Øen, der lodser til Horsens, Fredericia, Odense Fjord og Aarhus.

Hjarnø S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted som Hovedsognet; det hører til Amtets 6. Forligskr., men iøvrigt under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskreds' 117. Lægd. Kirken tilhører Ejeren af Jensgaard.

Hjarnø Kirke.

Den meget lille Kirke bestaar af Kor og Skib samt Vaabenhus mod N. Oprindeligt har her vistnok staaet en romansk Granitkirke, men den nuv. Bygning synes at være langt senere; den eneste arkitektoniske Enkeltform, der er bemærkelsesværdig ved Kirken, er den spidsbuede Overdel af en Dør, som antagelig hidrører fra Slutn.

af Middelalderen. Ved en Brand 1804 ødelagdes en Del af Kirkens Træværk. Paa Skibets vestl. Rygning er 1877 oprejst et lille Taarn af Bindingsværk med zinkdækket Spir. Altertavle og Prædikestol er fra Midten af 18. Aarh. Romansk Granitfont. Kalken er 1642 skænket af Præsten Jacob Sørensen Glud og Hustru. Klokke fra Middelalderens Slutning (Uldall: Kirkeklokker p. 84).

Ifl. Saxo flygtede Sagnskjalden Hjarne over paa Øen, som fik sit Navn efter ham. Traditionen udpegede en af de nedenfor nævnte Skibssætninger som Hjarnes Grav; en større, nu sprængt, naturlig Rullestensblok kaldtes „Kong Hjarnes Sten“, den bortførtes og benyttedes til Krigergraven i Fredericia. — Paa Hjarnø findes endnu sulebyggede Bøndergaarde. — I 17. Aarh. drev Beboerne ifl. Resens Atl. Saltkogning (af Tang).

At Øen har været beboet allerede i Stenalderen, fremgaar af, at Flintredskaber stundom opløjes her; ogsaa et smukt Broncesværd fra den ældre Bronzealder er fundet paa Øen. Derimod vides der ikke at have været Stendysser eller Gravhøje. Et ejendommeligt Oldtidsminde, og tillige af sjælden Art, var de c. 20—30 Skibssætninger fra Oldtidens Slutn., som har ligget paa den inderste Del (Kallestene) af den Hage, som skyder sig ud fra Øens sydøstl. Del, og som allerede omtales af Ole Worm og Resen (hos hvem de ogsaa er afbild.); det var ovale Stensætninger af Skibsform, spids tilløbende i begge Ender og med højere Sten i Ender end i Langsider. I Slutn. af forrige Aarh. forefandtes endnu c. 7 af dem (c. 5-8½ m lange), men ogsaa de er nu forsvundne.

Litt.: S. Knudsen, Hvalfangsten paa Hjarnø, i Vejle Amts Aarb. 1926.

Stenderup Sogn (*Urlev-S. Km.*), hvoraf en mindre Del (Braaskov Gde, 21,3 Td. H.) ligger i dette Hrd., se p. 561.